

Jaargang 42
Nummer 1
Februari 2011
Prijs € 6,20

Veertigste verjaardag NVLM

Maatschappij Politiek

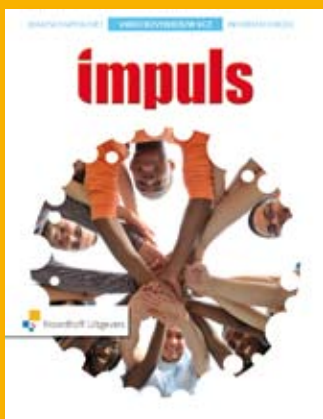

Vakblad voor
Maatschappijleer

Nu ook
voor
M2!

 Noordhoff Uitgevers

De nieuwe **Impuls**
3^e editie vmbo bovenbouw:
actueel, aansprekend
en betrouwbaar.

impuls

Kies NU voor een nieuwe Impuls!

Vraag nu uw beoordelingsexemplaar aan via
www.impuls.noordhoff.nl

Noordhoff Uitgevers werkt voor de docent

Redactioneel

Welkom !

Wilt u ook plaatsnemen aan deze tafel?
De redactie is op zoek naar nieuwe leden.
Zie de advertentie op de achterzijde van dit blad.

Een nieuw jaar, met onze beste wensen aan de lezers, en dus een nieuwe jaargang *Maatschappij & Politiek*. Wordt dat een jaargang met veel aandacht voor de Nederlandse politiek? Vast, en ook voor de Nederlandse onderwijspolitiek, want het zou wel eens oppassen geblazen kunnen worden voor *Maatschappijleer*. De terechte bezorgdheid over het onderwijsniveau, mede naar aanleiding van vergelijkende internationale onderzoeken, lijkt zich te vertalen in het scheppen van meer ruimte voor alfa- en bètavakken. Meer ruimte betekent meer uren en meer geld en op zijn beurt betekent minder ruimte en minder geld voor gammavakken, oftewel *Maatschappijleer*.

Tijdens de uitreiking van *Veertig keer Maatschappijleer*, het jubileumcadeau van de Nederlandse Vereniging van Leraren *Maatschappijleer* (NVLM), vertelde Henk Dekker dat Nederlandse leerlingen, vergeleken met die van veertien andere landen, lager dan gemiddeld scoren als het gaat om politieke kennis. Een zucht van verlichting ging door de zaal toen bleek dat het om leerlingen van veertien jaar oud ging: dat kon gelukkig *Maatschappijleer* dus niet worden aangerekend, want Nederlandse leerlingen hebben dan nog geen *Maatschappijleer*.

Eigenlijk had die opluchting direct in boosheid moeten omslaan: waarom hebben ze dat eigenlijk nog niet? Waarom is voor *Maatschappijleer* niet een volwaardige plaats in de leergebieden ingeruimd, met name dat van Mens en... jawel: *Maatschappij*?

Hans van der Heijde

Inhoud

De mediawijze burger	4
<i>De koppeling van mediawijsheid aan burgerschap</i>	
Verdiert het Lagerhuis een plaats binnen ons vak?	6
<i>Discussiëren als lesvorm bij Maatschappijleer</i>	
Volwassen en bescheiden vereniging	8
<i>De veertigste verjaardag van de NVLM</i>	
Maatschappijleerpioniers met pensioen	10
<i>Dialogoog per e-mail over maatschappijleerwereld</i>	
Martin versus Maarten	12
<i>Visies op populisme</i>	
Panacee of hype?	15
<i>Een tweespraak over ICT en ELO</i>	
Topconferentie in Kazachse woestijn	18
<i>De Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa nader belicht</i>	
Excursies naar de hel?	21
<i>Leerlingenbezoek aan herdenkingscentra</i>	
RUBRIEKEN	
Grom	17
De werkvloer	20
<i>Kerstfilms</i>	
Lesmateriaal	22
<i>Toetsvoorbereiding</i>	
Geknipt	24
Recensie	25
<i>Breinontwikkeling</i>	
NVLM	27
Gesignaleerd	28

De mediawijze burger

Ad van Dam, Levien Nordeman & Lieneke Westering

De Raad voor Cultuur pleit voor mediawijze burgers: een koppeling van mediawijsheid aan burgerschap. Wat doen maatschappijleerdocenten daarmee? Wat is daarvoor nodig en wat zijn de perspectieven? Mediadeskundigen Ad van Dam, Levien Nordeman & Lieneke Westering berichten over de stand van zaken en schijnen hun licht op de toekomst.

In 2005 bracht de Raad voor Cultuur haar advies *Mediawijsheid* uit. Het rapport heeft als ondertitel: *De ontwikkeling van nieuw burgerschap*. Volgens de Raad is het belangrijk dat alle burgers voldoende kennis, vaardigheden en een juiste mentaliteit hebben om goed in een 'fundamenteel gemedialiseerde samenleving' te functioneren. Burgers moeten mediawijs zijn.

Wie in 2010 het begrip *mediawijsheid* googelt, komt veel verschillende definities, plannen en projecten tegen. Er is echter weinig aandacht voor de koppeling van mediawijsheid aan burgerschap, terwijl dit het uitgangspunt van de Raad voor Cultuur is.

Mediawijze maatschappijleerdocenten?

Niet alle docenten Maatschappijler zijn bekend met het begrip *mediawijsheid*. Voor sommigen is het nog relatief nieuw, terwijl anderen de definitie van de Raad voor Cultuur feilloos weten te reproduceren. Een korte rondgang laat

een diversiteit aan medialessen zien. Zo wordt tijdens Maatschappijler veel met media gewerkt en naar (massa) media gekeken. 'Vorig jaar heb ik de documentaire van Joris Luyendijk over de berichtgeving in het Midden-Oosten laten zien', aldus docent Wouter Stroop van het Thorbecke Voortgezet Onderwijs uit Rotterdam. Sylvia Roos-d'Arnaud van Scholengemeenschap Lelystad, laat leerlingen het *Journal* analyseren: 'Heel simpel, maar heel effectief. Tussendoor stopzetten en een item bespreken'. Bij Marlies Ootes van het Comenius Lyceum te Amsterdam en Erik Alblas van het Mare College te Leiden, worden krantenartikelen kritisch gelezen. Ook geeft de verkiezingscampagne van Barack Obama op het internet aanleiding tot maatschappijleerlessen. 'Zeer de moeite waard!', aldus Floor Stevens van het Comenius Lyceum in Amsterdam. Media dichterbij huis zijn aanleiding voor Babs de Graaff van het Alberdingk Thijm College uit Hilversum: 'Ik vertel over de

omroepen en de geschiedenis van de verzuiling.'

In hoeverre combineren maatschappijleerdocenten mediawijsheid met burgerschap? Dat blijkt nog niet zo vanzelfsprekend of eenvoudig te zijn. Zo vertelt Wanda Bruin van het Ignatius Gymnasium in Amsterdam: 'Bij het thema Parlementaire democratie richten leerlingen zelf een politieke partij op. Zij moeten dan eerst via de websites van bestaande partijen nagaan wat de waarden en belangen daarvan zijn, voordat ze die van hun eigen partij gaan bepalen.' Ook Sylvia Roos-d'Arnaud heeft de gemeenteraadsverkiezingen aangegrepen om haar leerlingen mediawijzer te maken: 'Ik laat ze op internet opdrachten maken en daarna handtekeningen van wethouders en raadsleden verzamelen'. Wouter Stroop: 'Ik laat mijn leerlingen een werkstuk maken over de film *La Haine*, daarin komen actuele thema's aan de orde en die vergelijken we met de pensioenstakingen in de *Journals*'.

Naar cultureel burgerschap

Om mediawijsheid met burgerschap te verbinden, is het belangrijk verder te kijken dan de politieke aspecten van burgerschap. Essentieel voor jongeren zelf is de culturele dimensie waarbij burgerschap wordt gezien als een proces dat wordt gevormd door en in alledaagse interactie met de wereld om je heen in het publieke domein. Media bepalen steeds meer de ervaring en betekenis van de wereld om ons heen; zowel nieuwsmedia als *nieuwe* media als het internet, maar ook mobiele telefoons met steeds weer nieuwe toepassingsmogelijkheden. Burgerschap is daarom steeds meer *cultureel burgerschap* geworden, en participatie steeds meer cultuurparticipatie, een ontwikkeling die de Raad voor Cultuur al in 2007 in het advies *Innoveren, participeren* signaleert. Cultuur en media vormen dus steeds vaker de nieuwe plaats waar veranderingen en spanningen in de samenleving worden geduid. In het speelveld van de mediademocratie zoekt de jonge burger naar nieuwe verhoudingen tussen zichzelf, de bekende en veelal nog onbekende ander, tussen publieke en private ruimte. Men zou kunnen zeggen dat in de media zelf die burgerschapsaspecten naar voren komen. Wellicht zijn de meest sprekende voorbeelden daarvan

het ontstaan en gebruik van sociale netwerken, zoals Hyves en Facebook.

Burgerschapsthema's in media-gebruik

Het alledaagse mediagebruik van jongeren biedt veel mogelijkheden voor reflectie op media en burgerschapsthema's. Door dagelijks gebruik te maken van Hyves, Facebook, YouTube, Google, Wikipedia en msn, ontdekken jongeren de wereld, houden contact met elkaar, zoeken informatie of filmpjes op. Juist deze media-ervaringswereld van jongeren vormt een prachtig uitgangspunt om meer te weten en te begrijpen van abstracte termen als publiek, privaat, macht en participatie. Neem de mobiele telefoon. In de afgelopen jaren heeft het *mobieltje* een belangrijke plek in onze communicatie met anderen ingenomen. De mobiele telefoon bevindt zich op het snijvlak van de publieke en private ruimte. Het biedt mogelijkheden voor reflectie, op het medium zelf, maar meer nog op wat het is om burger te zijn. Vragen die kunnen worden gesteld: Wat bespreek je wel of niet via de telefoon? Welke invloed heeft de tijd en de plaats

**'Ik vind dat
mediawijsheid prima
met burgerschap is te
verenigen.'**

**Tofik Dibi, Tweede Kamerlid
voor GroenLinks,
november 2010**

(thuis, op straat, bibliotheek, trein) op de gesprekken die je voert? Waarom is het vreemd om van een onbekende een sms-bericht te krijgen? Wat is dat eigenlijk: de publieke ruimte?

Les over mediawijsheid

Het Museum van Communicatie, kortweg het MusCom, in Den Haag heeft de mediawijsheidsles *STAR/RING* over de

mobiele telefoon ontwikkeld met een belangrijk burgerschapsthema: *privacy*. Ook andere thema's komen aan de orde: Bellen & een dreiging, Bellen & de liefde, Bellen & status en Bellen & een misverstand (zie: www.muscom.nl). Hoe verhoudt het gebruik van de mobiele telefoon zich eigenlijk tot de publieke ruimte? MusCom-educator Eva Vesseur: 'We willen jongeren bewustmaken van hun belgedrag en dat van anderen; hoe staan zij in de maatschappij op het gebied van belgedrag?'. Tot verrassing van de leerlingen mag tijdens deze les de mobiele telefoon worden aangelaaten, maar alleen op voorwaarde dat eventuele binnenkomende smsjes of telefoontjes met de groep worden gedeeld! Daar heeft echter niemand zin in: 'Mijn mobiel is privé!'

Jongeren ervaren ook een sterke koppeling tussen hun mobiel en een gevoel van veiligheid en eigenwaarde. Negen op de tien leerlingen in het MusCom blijken rechtsomkeer te maken, wanneer ze erachter komen dat ze hun mobiele telefoon thuis hebben laten liggen. Deze niet bij zich te hebben creëert een gevoel van onveiligheid en desoriëntatie,

(foto: Aaron Escobar)

alsof ze 'een deel van zichzelf' kwijt zijn. Vóór de museumles heeft niemand de leerlingen ooit gevraagd na te denken over hun belgedrag in het openbaar. STAR/RING brengt hier binnen anderhalf uur verandering in: niet alleen discussiëren leerlingen over hun belgedrag, maar maken ze er zelf een filmpje over in het kader van één van de vijf eerder genoemde thema's. Deze zijn te zien op www.youtube.com/museumcommunication. Door de mobiele telefoon als startpunt te nemen, maakt het MusCom een vanzelfsprekende koppeling tussen mediawijsheid en burgerschap. 'Ik heb er eigenlijk nooit over nagedacht dat het asociaal is om in de trein te bellen', aldus een van de leerlingen na afloop.

Toekomst

Ondanks dat mediawijsheid nog niet stevig in het onderwijs is verankerd, wordt er door veel maatschappijleerdocenten aandacht besteed aan aspecten van mediawijsheid. Andere mediawijsheidsaspecten komen wellicht aan de orde in de kunstvakken (zelf media maken) en bij Nederlands (beeldtaal analyse). Een schoolbrede aanpak waardoor mediawijze doelen gegarandeerd worden bereikt, zou vanuit de politiek moeten worden ondersteund. In 2007 diende Tweede Kamerlid Tofik Dibi (GroenLinks) een wetswijziging in om een extra kerndoel voor media-educatie op te nemen. Dit bleek niet haalbaar en de wetswijziging werd niet aangenomen. Het onlangs verschenen *Handboek Mediawijsheid* laat zien dat de relatie tussen mediawijsheid en burgerschapsvorming binnen de domeinen Democratie, Participatie en Identiteit heel goed toepasbaar is (zie: www.mijnkindonline.nl). Dit handboek en ook een project als STAR/RING maken duidelijk dat het onderwijs behoefte heeft aan duidelijke en inspirerende voorbeelden, gesteund door wetgeving, waardoor men in de toekomst van mediawijze burgers kan spreken. ◀

Ad van Dam is media-educatiedeskundige, **Levien Nordeman** is docent-onderzoeker *Mediawijsheid* en **Lieneke Westering** is masterstudente *Nieuwe media en digitale cultuur*.

Wilt u op dit artikel reageren, stuur dan een e-mail naar: menp@publiek-politiek.nl.

Discussiëren als lesvorm bij Maatschappijleer

Verdiert het Lagerhuis een plaats binnen ons vak?

Daan van der Hoek

Om zijn studie Master of Education Maatschappijleer aan de Fontys Hogescholen af te ronden deed Daan van der Hoek onderzoek naar discussievormen op basis van uitwisseling van inhoudelijke argumenten. Voor *Maatschappij & Politiek* vatte hij zijn bevindingen samen.

(foto: VARA)

Tot voor kort gebruikte ik, als docent Maatschappijleer aan het Graaf Engelbrecht (een openbare scholengemeenschap voor vwo, havo en mavo), voor debatten in de klas veelal de Lagerhuisvorm. Die leidt tot een boeiend schouwspel waarin argumenten soms als schijnbewegingen worden ingezet om de opponent op het verkeerde been te zetten en te passeren. Het draait voor de deelnemers om het winnen en bijna alles is in dat spel geoorloofd. Ook wanneer er tijdens lessen spontaan een discussie ontstaat, komt het regelmatig voor dat leerlingen met minderheidsstandpunten op niet-inhoudelijke gronden in de hoek worden gezet.

Burgerschapsvorming

Daarom wilde ik graag een discussievorm ontwikkelen waarin op basis van uitwisseling van inhoudelijke argumenten wordt gediscussieerd en die beter aansluit bij de doelen van burgerschapsvorming, Maatschappijwetenschappen en Maatschappijleer. Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (SLO) onderscheidt in een inhoudelijke verkenning de volgende doelen van burgerschapsvorming: vergelijken van individuele en collectieve belangen, eigen mening vormen, openstaan voor andere opvattingen, discussiëren en argumenteren, omgaan met kritiek, conflictoplossend handelen en waarderen van de democratie.

Evelien Tonkens plaatst daar, in haar boek *Tussen onderschatten en overvragen*¹, een kritische kanttekening bij. Volgens Tonkens moet ervoor worden gewaakt dat burgerschapsvorming geen lessen in horig dienaarschap worden. Bovendien moet de mogelijkheid van non-participatie blijven bestaan: dissensus is vanuit democratisch perspectief óók van belang. Met inachtneming van Tonkens opmerkingen meen ik dat de burgerschapsdoelen aansluiten bij de doelstellingen van Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen.

Onderzoek

De Duitse filosoof Jürgen Habermas formuleert in zijn theorie van het communicatief handelen voorwaarden voor dat handelen die direct relevant zijn in dit verband. Vanuit zijn theorie heb ik een checklist ontwikkeld, waarmee de Lagerhuisvorm is getoetst. Vervolgens ben ik

experimenterend tot een discussievorm gekomen die de doelen beter dient. Habermas stelt voorwaarden aan de debatdeelnemers: (i) ze mogen geen dingen zeggen die onwaar zijn, of die legitieme normen binnen de gegeven context overschrijden en (ii) ze moeten menen wat ze zeggen en mogen niet liegen. Het gaat om wederzijds begrip in een situatie, gevrijwaard van machtsmiddelen, waarin iedere deelnemer een gelijke kans krijgt om aan de discussie deel te nemen. De deelnemers moeten elkaar aanvaarden. Habermas zet dit communicatief handelen af tegenover strategisch handelen, kenmerkend voor de Lagerhuisvorm. Waar een discussie op basis van de beginselen van communicatief handelen is gericht op het boven water krijgen en uitwisseling van alle ter zake relevante feiten en argumenten ten dienste van meningsvorming, is een discussie met de kenmerken van strategisch handelen gericht op winnen, op het veroveren van een dominante positie; inderdaad, precies waar de Lagerhuisvorm toe stimuleert.

Framing

Indien de beginselen van communicatief handelen niet vooraf zijn aanvaard, of niet duidelijk zijn voor de deelnemers, nemen debatten vaak de vorm van strategisch handelen aan, waarin deelnemers de techniek van het *framen* gebruiken. *Framing* is het scheppen van een raamwerk waarin men zelf en zijn argumenten het beste over het voetlicht komen en negatieve punten worden gemaskeerd. Het voorkomen van *framing* is een van de belangrijkste voorwaarden om tot een open, op meningsvorming gerichte debatvorm te komen.

Checklist

Om aan de voorwaarden te voldoen om strategisch handelen te voorkomen, heb ik een checklist opgesteld. Alle punten in die checklist zijn geformuleerd om uitwisseling van betwistbare argumenten en daarmee communicatief handelen te stimuleren. Worden er bekritiseerbare waarheidsuitspraken gedaan? Simpel gezegd moet iets tegen ingenomen standpunten zijn in te brengen, anders komt men niet tot uitwisseling van betwistbare argumenten. Wordt er bij die bekritiseerbare waarheidsuitspraken een beroep op legitieme normen voor deze

situatie gedaan? Wordt er met open vizier van gedachten gewisseld? Zijn de betrokkenen waarachtig in hun intenties en is er geen sprake van manipulatie?

Checklist uitwisseling argumenten en communicatief handelen

1. Worden er bekritiseerbare waarheidsuitspraken gedaan?
2. Wordt een beroep op legitieme normen gedaan?
3. Zijn betrokkenen eerlijk in hun intenties?
4. Wordt er strategisch gehandeld?
5. Heeft iedereen de mogelijkheid om aan de discussie deel te nemen?
6. Is er de intentie om tot een gemeenschappelijke definitie van de situatie te komen?

Het Lagerhuisdebat (ver)wordt tot wedstrijd

In het onderzoek zijn twee finales (2009 en 2010) van het programma *Op weg naar het Lagerhuis* op basis van bovenstaande checklist geanalyseerd. De Lagerhuisvorm is een vorm waarmee het debat wel kan gaan leven. Met name de snelheid en het wedstrijdelement maken het voor de doelgroep interessant, maar juist dat wedstrijdelement leidt ertoe dat aan geen van de checklistpunten in redelijke mate wordt voldaan. Hoe dan wel? Het moet in elk geval een vorm zijn waarbij geen *vervuiling* optreedt door het wedstrijdelement. De Lagerhuisvorm werkt met een stelling, ten opzichte waarvan posities moeten worden ingenomen. Dat leidt tot de vorming van concurrerende *ja-neekampen*, die het naar voren brengen van zoveel mogelijk inhoudelijke argumenten in de weg lijkt te staan. Om die reden wil ik de stelling vervangen door een vraag die stimuleert tot het, vanuit meerdere perspectieven, beschouwen van de in de vraag vervatte kwestie.

Het Lagerhuisdebat stimuleert overschrijding van legitieme normen

Zomaar een fragment uit een Lagerhuisdebat over de stelling: 'Seksuele voorlichting moet verplicht worden gesteld op de basisschool'. Michiel (tegenstander): 'In die school is een groep zeven. Een jongen speelt

graag met lego of zijn skelter en er is een meisje dat eigenlijk al een beetje vriendjes heeft. Het verschil tussen kinderen op de basisschool is nog veel te groot'.

Charlie (voorzitter): 'Dan begrijp je mij verkeerd. Spelenderwijs brengen wij dat bij. Dat kind schrikt pas echt wanneer hij in de internetgeschiedenis van zijn vader kijkt en plotseling een pornofilm tegenkomt. Dat is traumatisch.'

Michiel: 'Ik weet niet hoe het met jou vader zit, maar mijn vader doet dat soort dingen niet, voor zover ik weet. Je ouders hebben de boel in handen qua opvoeding, sinds jaar en dag. Ouders moeten tegenwoordig meer met hun kind praten.'

Die laatste repliek is een duidelijk voorbeeld van een normoverschrijding. Wat Michiel hier zegt druist tegen de normen van fatsoen in en is eigenlijk een demagogische onbeschoftheid. Het gaat hem niet om het maken van een inhoudelijk punt, maar om het belachelijk maken van zijn opponent.

Wat nu?

Als men een discussie op basis van inhoudelijke argumenten wil is het van centraal belang dat geen wedstrijd-element wordt ingevoerd en geen stellingen worden opgevoerd die tegenstellingen creëren. Het opmerkelijke is dat wanneer er niet zulke *vervuiling* optreedt er vaak helemaal niet zo'n sterke controverse lijkt te zijn; juist dat wedstrijd-element en die stelling scheppen controverses waar ze niet waren. In één van de experimenten in het onderzoek werd het dragen van een hoofddoek in publieke functies bediscussieerd. Men zou een felle controverse verwachten. Gebracht als vraag en niet als stelling bleek dat wat hen betreft geen controverseel punt te zijn.

Ter illustratie

De case die tijdens één van de experimenten werd geïntroduceerd ging over probleemjongeren in Breda-Noord. In dit stadsdeel zijn al diverse projecten georganiseerd om jongeren op het juiste pad te houden of te brengen, maar er blijft sprake van overlast. De burgemeester heeft de ouders van de overlastgevende jongeren een brief gestuurd, waarin staat dat die jongeren bij aanhoudende overlast uit huis kunnen worden geplaatst. Deze experiment-discussie is ook

geanalyseerd op basis van de checklist en daaruit ontstond een positief beeld. Hieronder volgt een beschrijving waarin het verloop aan de checklist wordt gekoppeld. Het betrof een plenaire groepsdiscussie. De leerlingen kregen de opdracht zich voor te bereiden op het geven van een reactie. Eerste vraag: Wat vind je van deze aanpak van de gemeente Breda? Gevolg was dat leerlingen met nieuwe vragen kwamen die ik vervolgens weer in de groep opwierp. Wanneer krijg je als jongere een dergelijke brief? Wat is overlast? Waarom hangt de één op straat en de andere niet? Wat zijn voordelen/nadelen van deze aanpak? De enige sturing die werd toegepast was dat de minder spraakzame leerling de opgekomen vragen kregen voorgelegd. Er ontstonden geen scherpe controversen, omdat er geen duidelijke ja-neegroepen waren, maar op basis van inhoudelijkheid/inhoudelijke argumenten werd wel flink gediscussieerd.

Discussie in lesprogramma

Het is van groot belang om discussie als lesvorm toe te passen; bij Maatschappijleer, maar eigenlijk bij alle vakken, gedurende de hele schoolloopbaan. Geen schoolvak of het biedt wel aangrijpingspunten voor debat. De benutting van die mogelijkheden traint leerlingen om op een goede manier met elkaar in dialoog te treden. *Goed* staat hier voor dialogen en debatten die zich aan de uitgangspunten van communicatief handelen houden en niet debatten die door hun vorm strategisch handelen stimuleren - waarmee niet is gezegd dat die volkomen moeten worden geweerd, maar wel dat die hooguit een keertje als spannende afwisseling kunnen worden gebruikt, of als middel om te laten zien wat het verschil tussen strategisch en communicatief handelen is. ◀

Noot

1. Evelien Tonkens, *Tussen onderschatten en overvragen. Actief burgerschap en activerende organisaties in de wijk*, Haarlem, 2009.

Daan van Hoek is als docent Maatschappijleer verbonden aan openbare scholengemeenschap Graaf Engelbrecht in Breda.

Wilt u op dit artikel reageren, stuur dan een e-mail naar: menp@publiek-politiek.nl.

De veertigste verjaardag van de NVLM

Volwassen en bescheiden vereniging

Hans van der Heijde

Na Maatschappij & Politiek viert ook de Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM) haar veertigste verjaardag. Een volwassen vereniging voor leraren van een volwassen vak. Een feestje waard.

De Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer, dit jaar veertig geworden, is een stuk ouder dan haar nieuwe voorzitter. Beter kan niet worden geïllustreerd dat Maatschappijleer geen jong vak meer is. Het NVLM-bestuur zal wel een borrel op die verjaardag hebben genomen, maar van het verjaardagscadeau werd op 14 december jongstleden het eerste exemplaar aan Tweede Kamer voorzitter Gerdi Verbeet uitgereikt. Zij kreeg *Veertig keer Maatschappijleer*, een bundel van veertig korte bespiegelingen over Maatschappijleer en het maatschappijleerwereldje. Contribuanten zijn docenten, (voormalige) leerlingen, Kamerleden die ooit maatschappijleerdocent waren en natuurlijk een keur van lieden die in het maatschappijleerwereldje een status hebben op te houden. De uitreiking vond plaats in het Huis voor democratie en rechtsstaat, tegenover het Binnenhof, in aanwezigheid van vele contribuanten en vertegenwoordigers van dat Huis, dat mede-uitgever van *Veertig keer Maatschappijleer* is.

Bestel nu!!

Politieke kennis

De kleine plechtigheid werd voorafgegaan door een lezing van Henk Dekker, maatschappijleerveteraan en tegenwoordig hoogleraar Politieke socialisatie in Leiden. Dekker confronteerde zijn gehoor met een zorgelijk feit: uit onderzoek in vijftien vergelijkbare landen is gebleken dat Nederlandse jongeren lager dan gemiddeld scoren als het om politieke kennis gaat. Konden de maatschappijleerdocenten die in hun zak steken? Een zucht van verlichting ging door de zaal toen Dekker meldde dat het om jongeren van veertien jaar ging. Jongeren die dus nog geen Maatschappijleer hadden gehad.

Dekker pleitte voor meer nadruk op dat kenniselement van Maatschappijleer, immers zonder kennis geen inzicht en zonder inzicht geen basis voor het maken van weloverwogen politieke keuzen. Het klinkt zo voor de hand liggend dat men bijna zou veronderstellen dat docenten een dergelijk pleidooi als beledigend ervaren, maar we weten beter. Nog steeds moet in sommige onderwijskringen worden uitgekeken met het gebruiken van het k-woord.

Huis

Kamervoorzitter Verbeet putte in haar sympathieke rede uit haar eigen levensgeschiedenis en die van haar ouders, beiden een beroepsleven lang leerkrachten. Haar conclusies goot ze in de vorm van twee waarschuwingen: zorg ervoor dat politiek cynisme wordt tegengegaan en zorg ervoor dat de onderwijslobby vaker meer dan alleen maar gymnasium-

adepten telt.

Intussen hoorden en zagen de aanwezigen menig groepje leerlingen door de gangen trekken, op weg naar hun onderdompeling in het alledaagse politieke bedrijf, begeleid en bijgestaan door medewerkers van het Huis voor democratie en rechtsstaat. Een lastige naam trouwens, waarover ook NVLM-voorzitter Hans Teunissen struikelde: dat *voor* had ook *van* mogen zijn en iedere maatschappijleerdocent is, niet onlogisch, geneigd de volgorde om te draaien en Huis voor (van) rechtsstaat en democratie te zeggen. Dat huis ontving al 60.000 bezoekers, wordt groots uitgebreid en moet volgens directeur Nel van Dijk over een paar jaar 250.000 bezoekers (meest leerlingen uit het voortgezet onderwijs) gaan ontvangen!

Bescheidenheid

Pas toen ik alweer in de trein naar huis zat bedacht ik dat het die middag wel over Maatschappijleer, maar niet of nauwelijks over de NVLM was gegaan en na een scan van die veertig bijdragen in de jubileumbundel moest ik concluderen dat alleen de laatste - in de vorm van een tweegesprek tussen de vorige en de huidige voorzitter - daar volledig aan was gewijd en dat de NVLM in maar een paar van de overige 39 bijdragen werd genoemd.

Nu weet een ieder dat de NVLM dankzij een energiek bestuur onder leiding van Arthur Pormes uit een moeilijke periode is geloodst en tot een van de actiefste lerarenvakverenigingen is omgetoverd. Dat is een groot compliment waard - bij

In de bundel **Veertig keer Maatschappijleer** staan veertig korte bespiegelingen over Maatschappijleer door leerlingen, leraren, politici en anderen die in welke hoedanigheid dan ook betrokken zijn of waren bij het vak. U leest bijdragen van onder andere Kamervoorzitter Gerdi Verbeet en de Kamerleden Arie Slob en Jasper van Dijk. Daarnaast geven wetenschappers zoals Paul Schnabel en Henk Dekker hun visie op Maatschappijleer. NVLM-leden kregen in december een exemplaar van **Veertig keer Maatschappijleer** cadeau. **Wilt u de bundel ook in huis hebben? Ga naar www.politiekindeklas.nl en bestel nu! Prijs: € 10,-.**

deze gegeven - maar daar mag nu eentje aan worden toegevoegd: het NVLM-bestuur heeft met vertoon van bescheidenheid afgezien van de mogelijkheid een pluim op de eigen hoed te zetten en heeft het een jubileumbundel gepresenteerd zonder hulde voor zichzelf, maar met applaus voor hetgeen waar het haar om gaat: het vak. ◀

Wilt u op dit artikel reageren, stuur dan een e-mail naar: h.vanderheijde@maatschappijenpolitiek.nl.

Dialogo per e-mail over
maatschappijleerwereld

Maatschappij- leerpioniers met pensioen

Gerard van Rossum &
Ruud Veldhuis

Naar aanleiding van het uit-
komen van het *Handboek
vakdidactiek maatschappij-
leer*, het met pensioen gaan
van de eerste lichter lera-
ren Maatschappijleer, het
veertigjarig jubileum van
de Nederlandse Vereniging
van Leraren Maatschappij-
leer (NVLM) en een verlate
viering van de veertigste
jaargang van *Maatschappij
& Politiek* en zijn voorgan-
gers, voerden Ruud Veld-
huis en Gerard van Rossum
correspondentie.

*Gerard van Rossum (Bodegraven, 1944) en Ruud
Veldhuis (Zwolle, 1944) kennen elkaar sinds de
groentijd van de RKSVM Thomas Aquinas, Amsterdam
1965. Verdere gezamenlijkheden: Politicologie en
Vakdidactiek aan de Universiteit van Amsterdam,
Bijlmerpioniers (1970), leraar Maatschappijleer
(1971), bestuur Nederlandse Vereniging van Leraren
Maatschappijleer, redactie Maatschappij & Politiek,
medewerker Instituut Publiek en Politiek.*

Dag Ruud,

Hoe bevalt je je pensioen? Volg je ons
vak nog een beetje, op afstand? Je weet
dat er nu eindelijk een alomvattend
Handboek vakdidactiek maatschappijleer
is verschenen? Dat werd tijd! Al hebben
wij er niets meer aan. Jij en ik zijn een
kleine halve eeuw actief geweest met
dat sympathieke rotvak, dus ik denk
dat wij het ons mogen veroorloven het
historisch overzicht van dat handboek
kritisch te beoordelen. Welnu: het is erg
goed. Het weet bijvoorbeeld gepaste
distantie te bewaren tot de heilloze
richtingenstrijd die de pioniersjaren
kenmerkte. De eeuwige controverse
tussen *Amsterdam* en *Tilburg*, het ge-
vecht tussen links en nog linkser, tussen
vorming en kennisoverdracht, al of geen
sociologie-in-zakformaat en ga zo maar
door. Daar wordt heel objectief verslag
van gedaan.

Wij hebben het vak geleerd bij de grote,
maar niet onomstreden Willem Lan-
geveld, rond wiens vormingswerk op
de mts het nieuwe vak goeddeels was
opgebouwd. Zijn boek *Hoe leven wij?*,
een soort sociologie voor mbo'ers, was
in 1968, toen wij bevoegd werden, het
enige dat voor handen was.

Wij kregen leerlingen voor onze neus
die deels niets verwachtten en er an-
derdeels van uitgingen dat je een soort
verlengstuk was van de actuele buiten-
parlementaire commotie van die revolu-
tionaire jaren.

We wilden ze links maken, maar dat wa-
ren sommigen al veel meer dan wij en
anderen waren helemaal niet van onze
praatjes gediend. Bij onszelf overheerste
de mening - en dat was ook onze oor-
spronkelijke motivatie - de leerling kri-
tisch te maken, maar hoe en waarmee,
en met welk doel? Dat werkte dus niet.
We konden ze beter van feiten voorzien
waar ze actie mee konden voeren. Bij-
voorbeeld dat als je *Amsterdam* autovrij
wilt krijgen, het dan niet onverstandig is
je in de argumenten van de tegenpartij
te verdiepen. Daar hadden de *kids* dan
weer geen zin in. Wat dachten we wel,
dat ze zich in de vijand zouden willen
verplaatsen? Les dood.

Toen ik bij je hospiteerde op je Amstel-
veense mavo zag ik jou ook met deze
paradox worstelen. Je kwam er wel uit,
maar naar mijn indruk alleen omdat
die school nog hiërarchie en discipline
kende.

Dag Gerard

Later, op mijn eigen school, was er wat
dat betreft niets om op terug te vallen.
Daar moest ik krakers in het gareel zien
te krijgen, dus was dit linkse jongetje ge-
lijk deel van de gevestigde orde.
Hoe heb jij die eerste jaren van het vak
ervaren, toen er nog geen enkele andere
richtlijn was dan die van je opleider?
Zullen we er in een aantal e-mails elkaar
verslag van doen, van die beginjaren?
Duik maar in je archieven, daar in Fries-
land!

Je Gerard van R.

Dag Gerard,

Een goed plan, een dergelijke correspon-
dentie. Ik heb het betreffende hoofdstuk
van het *Handboek* gelezen en ik ben het
met je eens, knap werk.

Toen ik in 1971 met Maatschappijleer
begon, was er helemaal niets, geen
boeken, geen omschrijving van de les-
stof en geen opleiders. De directeur van
de mavo waar ik met mijn kandidaats
Politieke en Sociale Wetenschappen
tien lesuren ging invallen, kwam met
een paar velletjes van de Commissie
Modernisering Leerplan Maatschap-
pijleer (CMLM). Ik had geen leservaring
en ik had geen idee van het niveau van
de leerlingen (mavo-3 en -4). Ik ben me
gaan richten op aanbiedingen van uitge-
vers, op wat de CMLM publiceerde en op
wat de NVLM in het blad *Sociale Vorming*
beschreef.

In de beginperiode heb ik gebruik ge-
maakt van *Blikopener*, een actualiteits-
magazine voor de onderbouw en van
Reflector, zijn tegenhanger voor havo
en vwo; beide uitgaven van Keesing. De

Dag Ruud

vakdidactici Maatschappijleer, zoals Athmer van der Kallen, begonnen schoolboeken en leskaternen te publiceren. Daar heb ik gebruik van gemaakt.

Er is wel een wereld van verschil met de vwo-leerlingen die ik na mijn afstuderen voor me kreeg. Wat me altijd is bijgebleven is dat de mavo-leerlingen absoluut niet begrepen waar ik me druk over maakte toen ik bijvoorbeeld het onderwerp *reclame* behandelde. Mijn analyse dat reclame mensen tot willoze consumenten wil manipuleren, begrepen ze absoluut niet. Wat ik ook deed en wat absoluut niet werkte, was leerlingen les-thema's laten kiezen. Dat bleek toch te hoog gegrepen. Een mantra van Willem Langeveld was dat je leerlingen geen democratische attitude kunt aanleren in een ondemocratische omgeving. Leerlingen de lesinhoud laten meebepalen hoorde daarbij. Hij had en heeft gelijk, maar Maatschappijleer werd op die manier een buitenbeentje in de school. Nu ga ik nog iets uitzoeken.

*Tot gauw,
Ruud V.*

Hoi Ruud,

Alles goed? Inderdaad, het was improviseren troef, die eerste jaren. Je handelde naar bevind van zaken, naar wat je vóór je kreeg. Willem Langevelds adagium van democratie moet je vóórspelen, ook in de school en de les - dus uitgaan van het kind en zijn wensen, kritisch en lastig zijn naar je collega's - dat sloeg al vanaf dag één nergens meer op. Doordat ik op een montessorischol terecht kwam, begreep ik al snel dat Op-

voeding tot Mondigheid hier een gotspe zou zijn. Als die *kids* iets waren, waren ze mondig. Het bestaan alleen al van collectiviteiten, ook die waar ze zelf deel van uitmaakten, was die kinderen volkomen vreemd. Mijn program werd al gauw het tegendeel van Langevelds ideaal. Mijn leerlingen moesten met kracht worden *geontindividualiseerd*. Hun individualisering was veel te ver gegaan, op het autistische af. Maatschappijleer als tegenkracht betekende hier het tegenovergestelde van wat er op ouderwetse confessionele scholen moest gebeuren: de leerlingen bevrijden uit hun verstikkende zuilencollectief. Daar sta je dan met je linksigheid. Hulp was geboden.

We hunkerden naar het soort handboek dat er nu, na een halve eeuw, eindelijk is. Men liet ons modderen, bijvoorbeeld met de thematische, zogeheten *DIC-mappen* van vormingsinstituten (Drugs, Abortus, Reclame, Vakbeweging) en materiaal dat maatschappelijke of revolutionaire clubs en pressiegroepen onaflettend in je postvakje lieten bezorgen.

Je Gerard

Dag Gerard,

Om in de leemte van inhoud, didactiek en methodiek van Maatschappijleer te voorzien, begonnen Willem Langeveld en Ingrid van de Pavert, vakdidactici aan de Universiteit van Amsterdam, met een avondgroep voor al werkende docenten. In die maandelijkse bijeenkomsten evalueerden we elkaars lesplannen. In 1975 brachten de vakdidactici meer structuur in het vak door de publicatie van *Terreinafbakening voor Maatschappijleer*. Ze waren het eens geworden over de thema's primaire samenlevingsvormen, de school, massamedia, jeugdsu-
cultuur, seksualiteit en maatschappij, arbeid en politiek, oorlog en vrede en wonen.

Naast over te dragen kennis, wilde ik bij elk thema de leerlingen ook een standpunt leren innemen. Het model van Klaassen en Gerritsen, *Leren denken over de maatschappij*, beviel goed. Leerlingen moesten leren om vanuit verschillende aspecten naar maatschappelijke en politieke problemen te kijken.

Om af te studeren moest ik twee doctoraalscripties schrijven. Omdat ik voor de klas stond en de overtuiging had dat alleen een gedemocratiseerde school kinderen met *democratische attitudes*

kon afleveren, wilde ik er een schrijven over *democratie in het onderwijs*, met Willem Langeveld en Ingrid van de Pavert als begeleiders.

Ingrid was tevens voorzitter van de NVLM en zij strikte me voor het bestuur. Ik werd verbindingsman met uitgever Wolters Noordhoff, die voor ons het tijdschrift *Sociale Vorming* uitgaf, de oervorm van *Maatschappij & Politiek*. Het was voor Wolters Noordhoff een verliesgevende activiteit maar als uitgever van lesboeken Maatschappijleer wilden ze de docenten met een tijdschrift aan zich binden. Dat heeft Wolters Noordhoff tot ongeveer 1982 volgehouden.

Met twee collega's heb ik, op basis van onze lespraktijk, voor uitgeverij KOBRA de serie *Kernthema's Maatschappijleer* geschreven. Het eerste katern, *Criminaliteit*, was erg succesvol. Het verscheen in 1981. Daarna kwamen *Vrede, Racisme en discriminatie, Technologie en samenleving, Milieu, Politiek, Massamedia en Multiculturele samenleving*. De serie verplaatste zich na de teloorgang van de uitgeverij naar Stichting Burger-schapskunde (het huidige Instituut voor Publiek en Politiek), waar ik sinds 1981 werkte, en vervolgens naar uitgeverij Meulenhoff. Nu jij weer!

*Met vriendelijke groet,
Ruud V.*

Beste Ruud,

Ja, jij hebt er meer concreet aan gewerkt. Ik ben eigenlijk altijd blijven experimenteren, ook met jullie *Kernthema's*, die langer dan gemiddeld op de boekenlijst bleven staan. Voor de school mocht ik jaarlijks de methode kiezen die de leerlingen moesten aanschaffen. Al na een paar maanden beviel die dan niet meer, of de actualiteit veegde alles weer van tafel. Het ergste boek vond ik, van diezelfde Athmer van der Kallen: *Dat bepaal ik zelf wel...* over de tijdgeest gesproken! Dat boek deed ik al heel snel weg. Het bleek gif voor die assertieve montessorianen. Pas toen de school zodanig groeide dat ik collega's kreeg, hebben we als sectie eigen materiaal kunnen maken. Zullen we het hier bij laten? Bedankt voor dit *gesprek*.

Je Gerard

Wilt u op deze correspondentie reageren, stuur dan een e-mail naar: g.vanrossum@maatschappijenpolitiek.nl.

Martin versus Maarten

Wolter Blankert

Een aantal in 2010 verschenen boeken beoogt de veranderingen in de Nederlandse politiek te verklaren. Uit dit ruime aanbod heeft *Maatschappij & Politiek* drie titels geselecteerd. In *De schijn-élite van de valse munters* geeft Martin Bosma inzicht in het gedachtegoed van zijn partij, de PVV. Maarten van Rossem bestrijdt dat gedachtegoed als representant van de linkse kerk in *Waarom is de burger boos?* Nog wat verder gaat Rob Riemen in *De eeuwige terugkeer van het fascisme*.

Het lijvige boek van Martin Bosma, medewerker van het eerste uur van Geert Wilders en sinds 2006 Tweede Kamerlid voor de PVV, leest vlot weg. Hieraan zal Bosma's ervaring als journalist debet zijn. Hij beroept zich op een schat aan internationale literatuur, maar blijkt vooral schatplichtig aan de werken van Pim Fortuyn en de uitspraken van Geert Wilders. De schrijver komt uit een *rood* (sociaaldemocratisch) nest; een rode draad in het boek is dat niet *hij* zijn verleden verloochent, maar dat de *linkse* partijen dat doen. Zijn held is de briljante politiek analist Jacques de Kadt. Zowel De Kadt als Willem Drees moest, volgens Bosma, niets van een ruimhartig immigratiebeleid hebben.

Bosma vraagt aandacht voor het lot van Hans Janmaat. Zijn partijbijeenkomsten werden stelselmatig verstoord door *antifascistische* knokploegen, die een keer zijn vergaderruimte in brand staken, waarbij als door een wonder niemand omkwam, maar de vriendin van Janmaat wel een been verloor. In de Tweede Kamer leidde dit tot leedvermaak en het justitieel apparaat stak geen poot uit. Janmaat werd wel tot gevangenisstraf veroordeeld voor uitspraken die geen wetsartikel schonden, maar 'mogelijk

verkeerd konden worden geïnterpreteerd' [dit curieuze vonnis is door de Hoge Raad in 2003 bevestigd, na een verzoek om revisie, een jaar na de moord op Fortuyn, die heel wat krassere uitspraken op zijn naam had staan, *WB*].

Linkse kerk

Vervolgens start Bosma zijn filippica tegen de islam en tegen de massaimmigratie. Bosma betoogt dat het nationaalsocialisme een loot van de socialistische stam was en daarom duidt hij Hitlers beweging aan als *extreem links*. Hij ergert zich, in navolging van Frits Bolkestein, mateloos aan linkse politici die zich nu opwerpen als moreel kompas, terwijl ze in het verleden (on)mensen als Mao Tse-tung en Pol Pot verafgoedden en/of sympathie koesterden voor de Oost-Europese regimes, terwijl Russische tanks de *Praagse lente* in bloed smoorde. Bosma stelt dat deze vroegere communistenvrienden zich en masse tot de islamfilie hebben bekeerd.

In het laatste deel van zijn boek nagelt hij die *linkse kerk* aan de schandpaal, dat gebroed van de verwerpelijke jaren zestig. Een zelfbenoemde, zelfvoldane elite die de politiek en de media in haar greep heeft en daardoor het huidige Neder-

land naar haar evenbeeld kon kneden: kosmopolitisch, multicultureel, blind voor de gevaren van de islam, vol minachting voor de eenvoudigen van geest. De lasten van die doelbewuste omvorming tot een 'multikul' samenleving zijn afgewenteld op de *gewone mensen* die nooit hun stem hebben mogen laten horen.

Naast vrees voor het oprukken van de islam (een op expansie gerichte ideologie, geen godsdienst) en afkeer van de *linkse* elite behoort onvoorwaardelijke steun aan Israël tot het wezenskenmerk van het gedachtegoed van Bosma. Israël staat aan de frontlinie en elke kritiek op Israël staat gelijk aan landverraad, van de westerse beschaving.

Maarten

Maarten van Rossem haalt dit beeld onderuit, al is zijn boek een half jaar eerder verschenen. Hij stelt dat er in het welvarende Nederland (aan de top van de Europese Unie) voor boosheid geen reden bestaat en dat bij circa 80 procent van de burgers de boosheid dan ook ver te zoeken valt. Volgens hem vormt de islam geen gevaar: een godsdienst met slechts 6 procent aanhang, die hooguit tot 9 procent kan oplopen. Het geboortecijfer

van de immigranten past zich snel aan en de immigratie laat sinds 2000 een daling zien en vormt geen wezenlijk probleem (meer).

Populisten hebben er volgens Van Rossem een handje van om de gang van zaken negatief voor te stellen. Na de succesvolle kabinetten-Kok kwam Fortuyn met zijn *Puinhopen van Paars* op de proppen. Omdat de media, vooral de vele televisienetten, naar aansprekende persoonlijkheden met krachtige oneliners hunkeren, krijgen populistische buitensporig veel aandacht, ook of juist van de publieke omroep (bepaald geen staatsomroep). De media spelen daarvoor een doorslaggevende rol bij de lancering van het populistisch gedachtegoed. Het is kolder dat *links* immigratie zou hebben bevorderd, laat staan bewust. Het initiatief lag bij de werkgevers (dat is Bosma met hem eens), de politiek van de rechtse kabinetten verschilde niet van die van de kabinetten met deelname van de PvdA. Het waren staatssecretarissen van die partij die of een streng beleid voerden (Aad Kosto) of met een strengere wetgeving kwamen (Job Cohen).

De populistische Janmaat, Fortuyn en Wilders wakker(d)en onlustgevoelens aan

voor eigen gewin, waarbij Wilders met het oog op de kiezersgunst een sociale muts opzet (naar Deens voorbeeld). Een troostrijke gedachte is dat populisme geen lang leven beschoren is, omdat het te zeer afhankelijk is van een welsprekende leider die echter niets heeft te bieden als hij zelf verantwoordelijkheid krijgt.

Van Rossem wijst erop dat de parlementaire democratie verre van volmaakt is, maar dat een beter alternatief ontbreekt. Het gekwaak over meer binding met of invloed van de burger slaat nergens op: door doorgesloten democratisering is Californië afgezakt tot een bijna bankroete staat.

Fascisme

Rob Riemen ziet in de opkomst van Wilders de terugkeer van het fascisme. De cultus van het ressentiment en de leegte van de massamaatschappij vormen er de voedingsbodem voor, waarop de puur op vertier gerichte massamedia met satanisch genoeg inspelen. Zo leveren zij hun bijdrage aan debilisering en trivialisering van de samenleving. Riemen benadrukt dat zowel Hitler als Mussolini op democratische wijze aan de macht zijn gekomen, dankzij

de verdeeldheid en onverschilligheid van de andere partijen die samen een meerderheid vormden. Ook de PVV biedt het schaamteloze tegendeel van de joods-christelijke en humanistische tradities: plat materialisme, benauwend nationalisme, vreemdelingenhaat, ressentiment en een diepe afkeer van de kunsten en geestelijke waarden, en met liegen als handelsmerk. Als demagogen en charlatans macht wordt gegeven en via de massamedia het geloof in de antipolitieke leider gecultiveerd, ondergraaft men de constitutionele democratische instituties. Dit hedendaags fascisme (de PVV) is opnieuw het gevolg van politieke partijen die hun eigen gedachtegoed verloochenen en van intellectuelen die een gemakzuchtig nihilisme cultiveren.

Commentaar

Als Riemen zich tot een aanval op Wilders had beperkt, zou sprake zijn geweest van een vlamdend politiek pamflet. Hij lardeert het echter met een betoog over de massamedia dat de borreltafelpraat niet ontstijgt. Hij stelt dat alleen mensen die even vrij en verantwoordelijk zijn als Socrates en Spinoza, weerstand aan het fascisme kunnen bieden. Hij verzuimt te vermelden

wanneer die gelukzalige tijd bestond toen onderwijs en universiteiten in het teken stonden van de geestelijke verheffing van de mens tot Olympische hoogte. Of iemand er wijzer van wordt als je op Wilders het etiket *fascist* plakt, is te betwijfelen.

Ook Bosma bezondigt zich aan misbruik van gevestigde begrippen. Hij betitelt de nazi's als *extreem links*, waarbij het hem ontgaat dat links en rechts relatieve begrippen zijn die hun betekenis aan het gewoonrecht ontleen. In zijn betoog verzuimt hij bovendien te vermelden dat de *linker vleugel* van de Nationaalsocialistische Duitse Arbeiderspartij (NSDAP) in 1934 werd afgeslacht. Ook andere zaken die niet in zijn betoog passen, laat hij onvermeld, bijvoorbeeld dat de reserve van Drees tegenover immigratie werd ingegeven door de destijds angst-aanjagende, natuurlijke bevolkingsaanwas, met een algemeen geaccepteerde prognose van 20 miljoen Nederlanders voor het jaar 2000.

Kwalijk in het boek van Bosma is de vele malen herhaalde onwaarheid dat de massa-immigratie van moslims een sterke groei laat zien, met een top in 2010. Omdat de schrijver drommels goed weet dat hij dit fantaseert, zal men in zijn boek geen tabel aantreffen.

Ook Van Rossem lijkt niet dol op cijfers. Hij stelt dat het geboortecijfer bij immigranten snel tot het autochtone peil daalt. In werkelijkheid gaat die daling voorsnog niet zo ver. De prognose van maximaal 9 procent voor het islamitisch aandeel in de bevolking is daardoor niet al te stevig gefundeerd en laat bovendien immigratie buiten beschouwing (omdat daarvoor geen prognose valt te geven). Zijn relaterende betoog lijkt soms koren op de molen van Bosma. Als het maar om 6 procent van de bevolking gaat (een niet te loochenen feit), waar-

om is dan een veelvoud van dit percentage nodig binnen de sociale voorzieningen en bij het justitieel apparaat?

Van Rossems stelling dat er nooit sprake is geweest van een *linkse kerk*, een soort zelfcensuur bij media, onderwijsmaterialen en openbare bijeenkomsten, lijkt weinig onderbouwd. Elk schoolboek legt uit dat er ook vroeger immigratiegolven waren, maar laat onvermeld dat emigratie naar een welvaartsstaat een heel ander karakter draagt. Bewoners uit de *oude wijken* die over de teloorgang van hun woonomgeving klaagden werd vaak kundig de mond gesnoerd door ze als *racist* weg te zetten.

Maarten van Rossem heeft zeker gelijk als hij wijst op de onjuistheid om *links* verantwoordelijk te houden voor de immigratie. Geen van de auteurs meldt dat in de politieke arena de VVD er de meest openlijke voorstander van was, onder meer bij monde van de jonge Hans Wiegel. Het *linkse* kabinet Den Uyl daarentegen verbood de arbeidsmigratie (1975). Onder het rechtse kabinet Van Agt-Wiegel zwol de immigratie aan door de ruime regels voor gezinshereniging. Na Joop den Uyl was Frits Bolkestein de eerste die het onderwerp weer in de politieke arena bracht, maar op volstrekt vrijblijvende wijze, zoals Fortuyn al terecht opmerkte. Zo paste de VVD voor de hete aardappel van het staatssecretariaat voor Vreemdelingenzaken tijdens de kabinetten-Kok... en de 'multikul' leefde zeker zo sterk binnen het CDA als binnen de PvdA.

Conclusie

Het boek van Bosma wekt de indruk dat solidariteit met Israël tot de diepste laag van het gedachtegoed van de PVV behoort. De vrees voor een oprukkende islam lijkt daarvan een afgeleide; en die leidt weer tot het ageren tegen de

massa-immigratie. Dat het aandeel van moslims daarbij afneemt wordt doodgezwegen. Oost-Europeanen worden alleen genoemd als de Europese Unie een veeg uit de pan krijgt. Nederlandse Antillianen komen in het boek niet voor, omdat die de theorie van Bosma zouden ondergraven van een verband tussen de islam en de aanleg tot misdadigheid. Die diep gevoelde verbondenheid met Israël lijkt de meest plausibele reden voor de pathologische afkeer van *de linkse kerk* die met de Palestijnen heult.

Binnen de PVV zal dit standpunt niet ter discussie komen. Volgens Bosma is het daarom een moderne partij, op een nieuwe leest geschoeid. De kiezer spreekt bij de verkiezingen en via internet, al onttrekken die elektronische contacten zich aan externe waarneming. De PVV gaat er prat op het zonder overheidssubsidie te stellen, maar Bosma onthult niet waar het geld dan vandaan komt.

Riemen spreekt van *fascisme* en hamert op het ongehoorde feit dat de PVV een hele bevolkingsgroep tot zondebok maakt. Van Rossem verwerpt die term en relateert de gevaren, maar hij maakt zich te gemakkelijk van de zaak af met zijn stelling 'dat een beetje fatsoenlijk vreemdelingenbeleid mogelijk moet zijn'. Dat lijkt een hersenschim door de verhoudingen in de wereld. Volgens Van Rossem zal een populistische partij nooit veel meer dan 20 procent van het electoraat aanspreken en zal het met de populariteit gedaan zijn als Wilders zich terugtrekt of openlijk regeringsverantwoordelijkheid accepteert. We moeten enig geduld betrachten om erachter te komen of hij gelijk krijgt. ◀

Wilt u op dit artikel reageren, stuur dan een e-mail naar:
w.blankert@maatschappijenpolitiek.nl.

Martin Bosma, De schijn-élite van de valse munters,

Bert Bakker, Amsterdam, 2010, ISBN 978-90-3513-604-5, 332 pagina's, prijs: € 20

Maarten van Rossem, Waarom is de burger boos? Over hedendaags populisme,

Nieuw Amsterdam Uitgevers, Amsterdam, 2010, ISBN 978-90-4680-705-7, 123 pagina's, prijs: € 13

Rob Riemen, De eeuwige terugkeer van het fascisme,

Uitgeverij Atlas, Amsterdam, 2010, ISBN 978-90-4501-856-0, 61 pagina's, prijs: € 10

Een tweespraak over ICT en ELO

Panacee of hype?

Lieke Meijs

Sommigen staan te trappelen van ongeduld en begrijpen niet waarom anderen nog sceptisch kunnen zijn. Anderen verbazen zich over dat enthousiasme en zien er kritiekloos achterna hollen van een hype in. Wat vinden docenten Maatschappijleer/Maatschappijwetenschappen van ICT en met name van de elektronische leeromgeving (ELO)? Daarover legde Lieve Meijs twee docenten drie stellingen en een vraag voor; ze kreeg zeer uiteenlopende reacties.

Marco Veldman is sinds 2005 docent Maatschappijleer aan het Johannes Fontanus College te Barneveld. Hij is als zij-instromer in het onderwijs terechtgekomen nadat hij een aantal jaren in de ICT-branche had gewerkt. Hij merkte dat hij liever minder technisch werk wilde en meer zijn opleiding Politicologie wilde benutten. Hij is medeauteur van de lesmethode Seneca. Zijn school is een ICT-voorhoede school. Ze hebben overal beamers (ideaal voor Maatschappijleer) en een digitaal schoolbord. Hij probeert ICT in te zetten als een nuttig en tijdbesparend middel.

Lars van der Bruggen heeft na zijn studie Politicologie eerst de wereld rondgereisd en is daarna, via een LIO-stage in 2001 op zijn oude school, het Ichthus Lyceum in Driehuis, min of meer toevallig het onderwijs ingerold. Hoewel hij vindt dat ICT onontbeerlijk is en hij er graag meer gebruik van zou maken, heeft hij te maken met de nuchtere realiteit: zijn school met duizend leerlingen heeft anderhalf computerlokaal, een beamer en digibord in slechts een handvol lokalen en één mediatheek waar hij niet met een hele klas mag zitten. In het noodlokaal waar hij veel zit heeft hij vorig jaar tien maanden op een werkende internetverbinding moeten wachten.

Stelling 1 - Een elektronische leeromgeving is onmisbaar om leerlingen zelfstandig te kunnen laten werken. De docent heeft zicht op hun vorderingen en leerlingen kunnen in hun eigen tempo werken.

Marco Veldman: 'Mee eens. Een ELO is sowieso een tijdbesparende must. We gebruiken een ELO waarin leerlingen informatie kunnen vinden en waarmee we via interne mail met hen kunnen communiceren. Dat wil ik overigens tot een minimum beperkt houden. De ELO is vooral nuttig waar het gaat om het inleveren van opdrachten. Er zit uiteraard een plagiaatscanner in om in de eeuwige wapenwedloop tussen leerlingen en docenten niet achterop te raken. Voordelen zijn: nooit meer gezeur in de trant van 'Ik heb het vorige week wel bij u ingeleverd' (met een knikkende medeleerling er naast), nooit meer honden die werkstukken opeten, heldere deadlines, geen tijd kwijt aan administratie, geen papier. We kunnen vaker de leerlingen online een (oefen)toets afnemen en meteen zien welke vragen moeilijk of gemakkelijk zijn.'

Lars van der Bruggen: 'Mee oneens. Is een ELO zo anders dan het *oude* onder-

wijs? Mijn lesvoorbereiding staat op mijn laptop, ik kijk met rode pen na, op de schoolwebsite kunnen leerlingen studieplanners vinden en ik maak één keer een groep aan om mijn leerlingen te kunnen mailen. Allemaal zaken die ook via een ELO zouden kunnen lopen, maar heel anders wordt het daar niet van. De schijntegenstelling tussen ELO en *traditioneel* geldt ook voor zelfstandig werken. Een goede, traditioneel werkende docent heeft ook oog voor de vorderingen van leerlingen en geeft ook vervolgen en verdiepingsopdrachten. Sterker, in een traditionele werkomgeving is door de directe interactie veel meer *finetuning* mogelijk en kan een docent, in plaats van vorderingen digitaal op te slaan, in een persoonlijk gesprek veel meer bijsturen. Niet een ELO, maar de docent heeft dus een belangrijke functie om leerlingen zelfstandig te kunnen laten werken.'

Stelling 2 - Juist bij Maatschappijleer/Maatschappijwetenschappen is interactie tussen leerlingen en docent belangrijk. In gesprekken en discussies wordt pas duidelijk welke misconcepties leerlingen hebben en horen ze

andere meningen en argumenten. Een elektronische leeromgeving kan deze functie niet vervullen.

Veldman: 'Mee oneens. ICT-gebruik kan juist de interactie vergroten en een hoop organisatie uit handen nemen. In 2002 heb ik een simulatiespel ontworpen dat inmiddels, dankzij samenwerking met mijn collega Lennart Schra, tot het Verenigde Naties-simulatiespel is uitgegroeid. Hoewel dit spel in de klas gewoon met papier en met woorden wordt gespeeld, wordt van Excel gebruikgemaakt om de punten te berekenen. Het zou ook zonder Excel kunnen, maar met de hand optellen is foutgevoelig en tergend langzaam. Het is bijna ondenkbaar om geen spreadsheet of database te gebruiken. Een *game* is interactief: input leidt tot reactie. Een boek is eenrichtingsverkeer. Een bal die wordt gekaatst is leuker om te volgen dan een bal die rolt zonder dat je daar invloed op hebt. Als interactie mogelijk is, heeft een leerling het gevoel invloed op de omgeving te hebben. De ontwikkeling van ICT-middelen kost tijd. Soms probeer ik een *game* te maken, dan weer zet ik een mensbeeldenquête online (zie www.seneca.nu). Het is tijdrovend, maar

Marco Veldman

Lars van der Bruggen

warepakket voor statistische analyse - LMJ hiervoor uitermate geschikt, maar daarmee leren omgaan vergt een nog te ontwikkelen traject (sociaalwetenschappelijke) analysevaardigheden. Er is veel meer mogelijk, waar niet alleen leerlingen profijt van hebben, maar ook de docent zelf. Wie ICT niet inzet, doet vooral zichzelf tekort.'

Van der Bruggen: 'Uiteraard blijf ook ik naar mogelijkheden zoeken. Ik wil geen fossiel worden die ICT en sociale media wegwuift als moderne hypes, omdat het

je krijgt die tijd bij de uitvoering weer terug... met meer interactie.

Van der Bruggen: 'Mee eens. Een ELO kan in dit proces weliswaar ondersteunend zijn, maar het gevaar is niet denkbeeldig dat een ELO de afstand tussen leerlingen en docent letterlijk en figuurlijk te groot maakt. Leerlingen leren ook van elkaar door te vergelijken, te discussiëren en zich in een ander te verplaatsen, zodat hen een spiegel wordt voorgehouden over hun eigen leerproces, onderliggende waarden en misconcepties. Ik zie niet hoe een leerling, die individueel in een ELO aan het werk is, zich deze attitude en vaardigheden eigen kan maken. Net als Marco Veldman gebruiken wij een simulatiespel, het Internationale Crisisspel, waarin leerlingen actoren zijn in een team met vooropgestelde doelen en een strategie. Juist door direct te communiceren en te onderhandelen, te overleggen en zelf interactieve acties te plaatsen komt het leerproces goed tot zijn recht. Natuurlijk wordt bij research in het spel van ICT gebruikgemaakt, maar daar is geen ELO voor nodig.'

Stelling 3 - Differentiëren in de lessen is ingewikkeld. Dat maakt dat ze qua tempo en inhoud meestal op de gemiddelde leerling zijn gericht. Dat doet leerlingen tekort die sneller kunnen of juist langzamer moeten. Een elektronische leeromgeving is het instrument bij uitstek voor differentiatie.

Veldman: 'Mee eens, maar niet al mijn leerlingen hebben een laptop en ze werken ook niet constant zelfstandig. Mijn school kenmerkt zich door klassikale instructielessen (met alle voordelen van dien). Ik zit *slechts* een keer per zes lessen in een computerlokaal. We zouden in de toekomst online-lessen aan kunnen bieden, of de leerlingen een portfolio en profiel laten bijhouden, waardoor meer differentiatie mogelijk is. Dat vergt wel een zorgvuldige afweging.'

Van der Bruggen: 'Gedeeltelijk mee eens. Ik denk dat een ELO het makkelijker maakt te differentiëren en dat met name daar de didactische kracht ligt, los van de administratieve voordelen. Het gaat me echter te ver te zeggen dat het een didactisch instrument bij uitstek is. Het gaat hier vooral om tempo en niet om verdieping in differentiëren. Sneller werken kan ook met een boek. De uitdaging is om leerlingen in een ELO op verschillende niveaus te laten werken, maar juist dat lijkt me ontzettend moeilijk.'

Zijn er andere ICT-mogelijkheden die zinvol kunnen worden toegepast bij Maatschappijleer/Maatschappijwetenschappen?

Veldman: 'Laatst heb ik twee leerlingen voor hun profielwerkstuk wegwijs gemaakt in Excel, om correlaties tussen antwoorden op diverse vragen te laten analyseren. Uiteraard is SPSS [een soft-

onderwijs daar, gegeven de toekomstige maatschappelijke omgeving van de leerlingen, nu eenmaal plaats voor moet inruimen. Een interactieve *game* over Darfur (www.onthegroundreporter.nl) of e-mailuitwisseling met andere leerlingen (www.globalteenager.org) zijn dan ook welkome toevoegingen aan mijn lessen. Volgend jaar wil ik in de *pilot* voor Maatschappijwetenschappen met een ELO gaan proefdraaien om al mijn (voor) oordelen proefondervindelijk te toetsen. Hoed u echter voor de verspreiders van het ELO-evangelie die het in hun enthousiasme doen voorkomen dat u dan in het onderwijsvalhalla terecht komt: zonder nakijkwerk, zonder veel lesvoorbereiding, met leerlingen die zelfstandig op hun eigen niveau aan de slag gaan en met u fluitend uw laptop dichtklapt na alweer een geslaagde ELO-dag. Geloof me, uit eigen ervaring kan ik melden dat ook de docent met alleen een *white board* in een noodlokaal zonder internet (zijn er nog collega's met een krijtje?) fluitend zijn auto instapt na weer een enerverende dag vol interactie.' ◀

Wilt u op dit artikel reageren, stuur dan een e-mail naar: l.meijs@maatschappijenpolitiek.nl.

**Nu al de
tweede druk!!**

Handboek vakdidactiek maatschappijleer

door **Ton Olgers, Rob van Otterdijk,**

Gerard Ruijs, Jan de Kievid en Lieke Meijs

**Het Handboek vakdidactiek
maatschappijleer is een uitgave
van het Landelijk Expertisecentrum
Mens- en Maatschappijvakken en
het Instituut voor Publiek en
Politiek, telt 457 pagina's
en kost € 34,95.**

ISBN 978 90 6473 435 9.

**Te bestellen via
bestel@publiek-politiek.nl.**

Foto: Koen van Rossum

De rauwe stem des volks

Crimefighter Teeven is bezig ons ooit zo humane strafrechtklimaat, dat al jaren verslechtert, voor goed de ijstijd binnen te leiden. Het ressentiment van de straat grijpt de macht. Ik voel me als de adel voor de Franse Revolutie, als de burgerij voor de socialistische revolutie. De intellectuele en culturele elite siddert voor de opstand van het plebs. Het volk is wraakzuchtig. Het claimt nationalistisch te zijn, maar het heeft geen enkele affiniteit met het landsbelang. Het volk is in meerderheid niet democratisch. Ik ben een democraat die bang is voor het volk. Dit paradoxale standpunt is terug te voeren op een achttiende-eeuws discours tussen vooraanstaande Verlichtingsfilosofen.

Ja sorry, ik lees nog wel eens wat.

Links bestrijdt de PVV als de spreekwoordelijke generaal die zich op de vorige oorlog voorbereidt. Dat is een gevaarlijke fout. Ik heb geen vergelijking van PVV'ers met NSB'ers nodig om bang voor ze te zijn. Want het is niet het vermeende fascisme van Wilders dat de democratie in gevaar brengt, maar het feit dat we hem dag en nacht tegen primitieve fundamentalisten moeten beveiligen. Wilders zelf mag een rechtschapen man zijn, wat hij in zijn slipstream aan dubieus volk de kamer binnenloodst boezemt me angst in. Niet Wilders' opstelling tegenover de islam maakt hem gevaarlijk, maar zijn afkeer van linkse hobby's, waarmee hij doelt op alle cultuurverschijnselen die zich maar enigszins boven de rauwe territoriumstrijd in de volkswijken verheffen.

Niet de economische crisis vormt een bedreiging, maar de hersenloze stakers tegen de regeringen van hun eigen landen in nood, zoals Griekenland, Ierland, Portugal. Aan de groeiende kloof tussen volk en politiek zijn niet per se de politici schuldig. Er is ook nog het volk dat zijn verantwoordelijkheid weigert te nemen.

Het is geen kwestie van links of rechts. De gevestigde beschaafde orde staat van beide kanten onder druk. De sociaaldemocratie vormde ooit een verdedigingswal tegen linkse antidemocraten als de communisten, de anarchisten en het lompenproletariaat. Na de dood van Domela ging zijn aanhang deels probleemloos over naar de NSB. Het populisme vindt kennelijk steeds weer onderdak. Die functie van kleilaag tegen de verloedering vervullen de sociaaldemocraten al lang niet meer. De PvdA hengelt net als de anderen naar de 15 procent populistische stemmen, die ze twee keer ook werkelijk binnenhaalde.

Het grootste gevaar voor de beschaving vormt de populistische hardvochtigheid tegenover het Algemeen Menselijk Tekort. Empathie en mededogen raken uit de tijd, zoals alle weerloze waarden.

Grom

g.vanrossum@maatschappijenpolitiek.nl

De Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking
in Europa nader belicht

Topconferentie in Kazachse woestijn

Tatjana Meijvogel-Volk

Vraag naar internationale organisaties die zich op veiligheid en conflictbeheersing en -preventie richten en onmiddellijk zullen de Verenigde Naties (VN) en de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO) worden genoemd. Minder bekend, maar toch minstens zo belangrijk is de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE). Tatjana Meijvogel-Volk schetst een portret van deze grootste regionale veiligheidsorganisatie ter wereld.

De Kazachse president Nursultan Nazarbayev bij de opening van de OVSE-top in Astana
(Foto: OVSE)

Op 1 en 2 december 2010 vond in Astana, Kazachstan, de eerste OVSE-top sinds elf jaar plaats. Vooraf toonden de internationale media zich kritisch: waarom in de Centraal-Aziatische republiek Kazachstan? De Kazachse president Nursultan Nazarbayev geldt als een dictator. Tegenstanders van zijn regime lopen permanent het risico achter slot en grendel te belanden. Een OVSE-top in een dergelijk land organiseren betekent een dictator de kans geven goede sier te maken met zijn buitenlandse gasten. Kazachstan is echter ook lid van de OVSE en bekleedde in 2010 zelfs het (jaarlijkse wisselende) voorzitterschap. De Verenigde Staten zien Kazachstan in verband met hun Afghanistan-politiek als een belangrijke bondgenoot. Bovendien zag Rusland liever een internationale top op het erf van zijn bevriende buurman dan op dat van de volgende voorzitter van de OVSE: Litouwen.

Einde

De top was nog niet ten einde of verschillende kranten verklaarden hem al als verloren. Het Duitse tijdschrift *Der Spiegel* werd door de retoriek van sommige van de veertig aanwezige regeringsleiders zelfs aan de Koude Oorlog herinnerd en zag in deze top het definitieve einde van de OVSE.

Wie op grond van Kazachstan 2010 het einde van deze internationale organisatie voorspelt, moet er evenwel aan worden herinnerd dat elf jaar geleden boze regeringsleiders en ministers opstapten tijdens de vorige OVSE-top, in Istanbul, zonder dat dat in de jaren daarna afbreuk aan OVSE-activiteiten blijkt te hebben gedaan.

Sommigen insiders hadden na elf jaar groeiende spanning tussen vooral de Russische Federatie en de Verenigde Staten en Europa op een grote doorbraak voor een nieuwe visie op Euro-Atlantische veiligheid gehoopt. Anderen waren nuchterder en maakten al vooraf duidelijk dat van deze top geen historische slotverklaringen vielen te verwachten. Wat is dat nu eigenlijk voor een organisatie, die blijkbaar ook zonder succesvolle topconferenties goed kan functioneren?

Van conferentie tot organisatie

De OVSE is met 56 deelnemende landen en een werkingsgebied van Vancouver

tot Vladivostok de grootste regionale veiligheidsorganisatie ter wereld. Naast Europese lidstaten zijn ook de Verenigde Staten, Canada en de Russische Federatie lid. De OVSE ontstond uit de CVSE (Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa), een forum dat in de vroege jaren zeventig ontstond en ten doel had om dialoog en samenwerking tussen Oost en West in tijden van de Koude Oorlog mogelijk te maken. Het initiatief voor een Europese veiligheidsconferentie kwam al in 1969 van de Sovjet-Unie. De Europese staten en de Verenigde Staten namen deze suggestie na aanvankelijke aarzelingen over. Na conferenties in 1972 en 1973 werd in 1975 de zogenaamde *Slotverklaring van Helsinki* ondertekend. Daarin waren afspraken vastgelegd over samenwerking van en toenadering tussen Oost en West op het gebied van milieu, wetenschap, techniek en economie. In een tijd, gekenmerkt door de confrontatie van het Oost- en het Westblok, bood de CVSE een uniek instrument om de relaties kwalitatief te veranderen. Na het einde van Koude Oorlog meenden velen dat de CVSE zou verdwijnen. Op de CVSE-top in Parijs van 1990 werd echter besloten dat de CVSE zich moest ontwikkelen van een veiligheidsorganisatie tot een gemeenschap van *waarden*. Er moesten reguliere instellingen komen die zich zouden bezighouden met, onder meer, de observatie van verkiezingen en met de vroege herkenning van mogelijke conflicten. Gedurende de daaropvolgende jaren groeide het ledenaantal van de CVSE van 35 naar 56. Nieuwe staten uit de voormalige Sovjet-Unie en uit voormalig Joegoslavië werden lid. De zogenaamde *Helsinki follow up meeting (Helsinki II)*, creëerde functies zoals de Hoge Commissaris voor nationale minderheden (in Den Haag) en het Bureau voor Democratische instellingen en mensenrechten (in Warschau). Op de top van 1994 in Boedapest werd de institutionalisering door de omdoping tot OVSE ook formeel vormgegeven. Die was trouwens - zoals eigenlijk alle besluiten van de OVSE - resultaat van een compromis. De Verenigde Staten wilden eigenlijk helemaal geen nieuwe organisatie voor veiligheid in Europa, terwijl Rusland hoopte op een OVSE als vervanging van het Warschau Pact en de NAVO.

Uitbreiding

Tijdens de conferenties in Lissabon en Istanbul groeide de OVSE uit tot een organisatie met talloze instellingen. Tegenwoordig ontmoeten permanente delegaties van alle 56 landen elkaar wekelijks in Wenen. Delegaties van parlementariërs en ministers van Buitenlandse Zaken van de lidstaten komen jaarlijks bij elkaar.

Anders dan bijvoorbeeld de Verenigde Naties is de OVSE geen volkenrechtelijk orgaan en haar besluiten zijn alleen politiek en niet juridisch bindend. Besluiten berusten op consensus van de lidstaten en dat wordt vaak als de zwakte van de organisatie gezien. Aan de andere kant zijn onderhandelingsgerichtheid en geneigdheid tot het zoeken naar compromissen ook las een doel op zich te beschouwen.

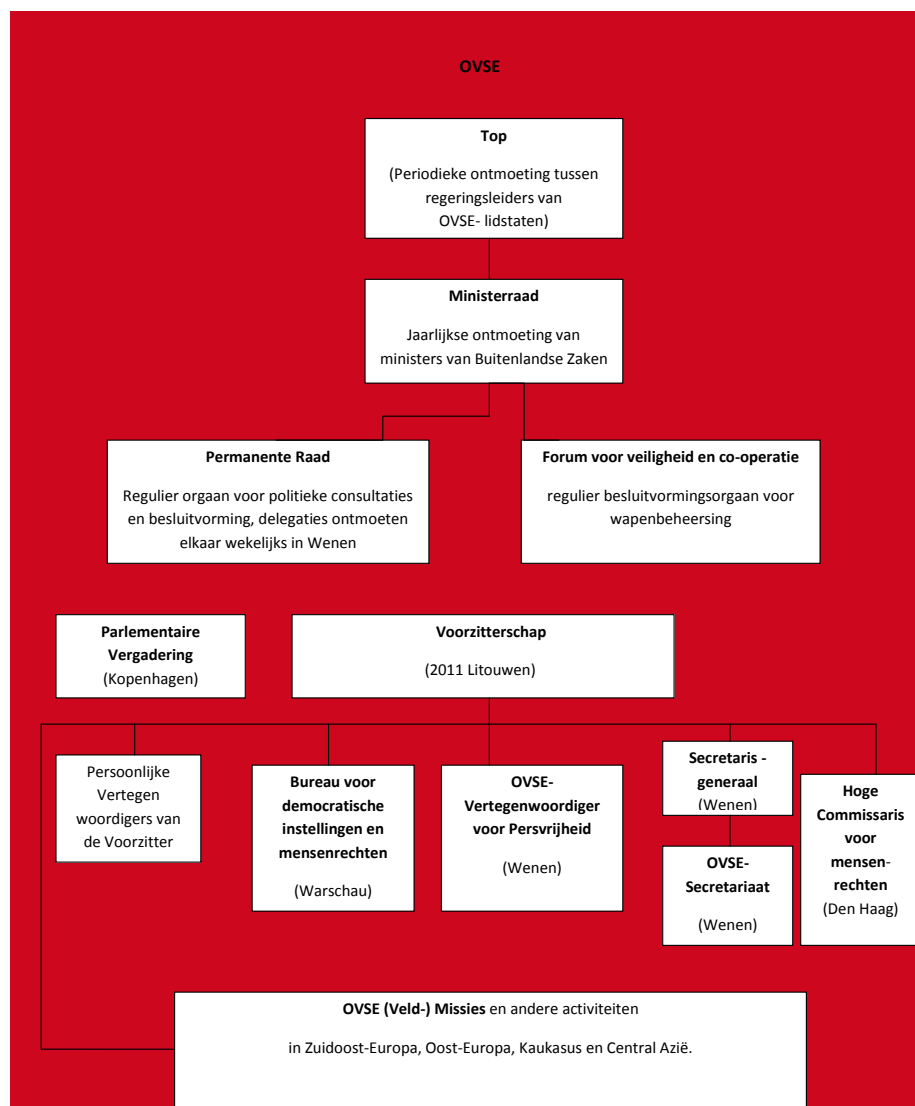
Lag de nadruk bij de OVSE tot en met de jaren tachtig bij preventie van conflicten tussen Oost en West, na het einde van de Koude Oorlog veranderde dat. Na eerst

een belangrijke rol te hebben gespeeld bij de organisatie en monitoring van verkiezingen in de nieuwe democratieën, draait het nu vooral om mensenrechten, *rule of law*, en organiseert de OVSE projecten onder de noemers *mensenhandel*, *contraterrorisme* en *economic good governance*.

De keuze van Kazachstan voor de top van 2010 zei het al: de aandacht gaat nu sterk uit naar Centraal-Azië. De Verenigde Staten vinden dat de OVSE haar activiteiten ook zou moeten uitbreiden naar Afghanistan, waar zij overigens al betrokken was bij de organisatie van verkiezingen. ◀

Tatjana Meijvogel-Volk is als projectleider internationale politiek verbonden aan het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) te Amsterdam.

Wilt u op dit artikel reageren, stuur dan een e-mail naar: menp@publiek-politiek.nl.

De werkvloer

Anique ter Welle

Kerstfilms

De eerste dag van de kerstvakantie kregen wij de sleutel van ons nieuwe huis. Van te voren stond dan ook al vast wat ik deze vakantie ging doen: klussen, klussen en nog eens klussen. Dat hebben we ook gedaan, hoewel minder dan gepland, zoals dat gaat; het was immers ook nog eens vakantie.

Geweten

Door al dat klussen overdag brachten we het 's avonds niet veel verder dan onderuit op de bank films kijken. Bij de commerciële was er bijna elke avond wel een *feel-good-movie* te zien. Heerlijk! Al houd ik er wel altijd een licht schuldgevoel aan over. Dat is mijn calvinistisch geweten dat zeurt dat je je tijd nuttig moet besteden of minimaal in elk geval iets moet dóen. Een spelletje ganzenborden is daarom per definitie beter dan televisie kijken, maar ik suste mijn geweten met het harde werken van overdag.

Goed en kwaad

Behalve vanaf de bank, heb ik met een vriendin en kinderen ook nog een film in de bioscoop gezien. Wij (vriendin en ik) wilden graag naar *Het Geheim*, met Theo Maassen. Toch nog een beetje verantwoord, grappig voor kinderen en volwassenen. We werden echter overruled door de kinderen: *Narnia*, dat moest het worden! In de *Volkskrant*-bijlage stond dat tienjarigen nog gewoon naar hun ouders moeten luisteren, maar in dit soort situaties trek ik toch altijd aan het kortste eind; misschien maar eens mee aan de slag in het nieuwe jaar. We kwamen terecht in een 3D-wereld (leuk die brillen) van piraten, tovenaars, draken en pratende dieren. Bijna twee uur lang keken we naar een permanent gevecht tussen goed en kwaad. Wel prettig vind ik, als dat meteen duidelijk is in een film en bovendien fijn geruststellend dat je al vanaf het begin weet dat het goed het kwaad zal overwinnen.

Word jezelf

Het beste moment van de film vind ik als Lucy (een van de hoofdpersonen) wenst dat ze op haar zus lijkt en net zo mooi en geliefd is. Onmiddellijk zie je haar op een feest waar iedereen haar prachtig vindt. Gearmd met haar broer stapt ze zelfverzekerd rond, totdat ze doorkrijgt dat iedereen haar Suzanne noemt. Dat is de naam van haar zus. Lucy is vergeten en bestaat niet meer. Op dat moment realiseert Lucy zich dat ze zichzelf heeft verloochend door zo graag iemand anders te willen zijn. Goed motto: 'Word vooral jezelf!'. Daar heb ik het, heel verantwoord, na afloop van de film nog even met mijn kinderen over gehad. Zij vonden dit overigens helemaal geen belangwekkend moment in de film.

Tevreden

Het onderscheid tussen goed en kwaad is een stuk minder duidelijk in de film *De helaasheid der dingen*, naar het boek van Dimitri Verhulst, dat ik niet heb gelezen. Oudejaarsavond zag ik deze film, want ook toen zat ik weer op die bank. De hoes van de dvd, blote mannen op fietsen, beloofde veel pret en ook de titel was op dat punt veelbelovend. Ik vond het een prachtige film, maar er viel weinig te lachen. Een jongen, Dimitri Verhulst zelf, zo begreep ik later, groeit op in een asociaal milieu. Zijn vader is alcoholist, met zijn moeder heeft hij geen contact. Met zijn vader en drie ooms woont hij bij zijn oma. Duidelijk is al snel dat de mannen totaal niet in staat zijn om hun leven op de rails te krijgen, laat staan te houden. Zuipend, schreeuwend en met veel geweld slaan ze zich door het leven. Dapper ontworstelt de jongen zich aan zijn milieu en wordt schrijver. Een prestatie van formaat, zou ik zeggen. Toch werd ik niet vrolijk van de film. Wat een treurigheid, hoe uitzichtloos kan het leven zijn!

Gelukkig moet ik morgen weer van mijn bank af. Vakantie voorbij, geen films meer, geen ledigheid, maar aan het werk! Mijn geweten ook weer tevreden. ◀

Excursies naar de hel?

Hans van der Heijde

In Auschwitz-Birkenau staan sommige barakken nog overeind. Binnen, in de planken van de stellingen met britsen, staan teksten gekerfd. Ze zijn niet van de gevangenen die hier hun treurige lot

ondergingen. De teksten zijn tamelijk vers. Hans van der Heijde las dingen als 'Micha ♥ Eva' en namen van Poolse en Duitse voetbalclubs, aangebracht door leerlingen op excursie even ontsnapt aan het wakend oog van hun leraren. Hem schoot te binnen dat hier een paar jaar geleden ook Nederlandse moslimjongeren waren, bij wijze van anti-antisemitische therapie. Van der Heijde heeft geen inkervingen van hun hand gevonden.

Met leerlingen een bezoek brengen aan Auschwitz, is dat een goed idee? Men moet daar heel voorzichtig mee zijn. Zowel een gedegen voorbereiding als voorzichtigheid bij het leggen van relaties tussen toen en nu is noodzakelijk. Racisme en discriminatie behoren helaas nog steeds tot de maatschappelijke werkelijkheid. Allerlei vooringenomenheden en vooroordelen met een zekere racistische inslag zijn wijd verspreid, ook onder (jonge) mensen, die desondanks geen racisten genoemd kunnen en mogen worden. Op de vraag waarom joden toen werden vervolgd, neigen velen tot antwoorden die uitgaan van veronderstelde kenmerken van die joden - aldus blijkt gevend van de taaie overlevings-

kracht van antisemitische stereotypen en vooroordelen - in plaats van het antwoord te zoeken in kenmerken van de vervolgers.

Het is van groot belang die vooringenomenheden en vooroordelen als zodanig te ontmaskeren en leerlingen te leren hoe ze met de nodige zelfkritiek zelf gekoesterde stereotypen aan de werkelijkheid behoren te toetsen. Nu is bijna niets zo moeilijk als mensen leren hun eigen vooringenomenheden en vooroordelen eerlijk en kritisch te lijf te gaan. In dat leerproces met Auschwitz op de propen komen in de zin van 'Kijk, dat kan er uiteindelijk van komen', zou buitengewoon onverstandig zijn. Dan nog toegeven dat men er zelf ook vooroordelen op

na houdt, wordt immers onmogelijk. Dat wil niet zeggen dat een excursie naar Auschwitz, of, om dichter bij huis te blijven, Westerbork, dus een slecht idee is. Docenten moeten echter in de eerste plaats goed weten wat zij daar eigenlijk mee willen. Zij moeten zorgen voor een gedegen voorbereiding en beseffen welke impact een dergelijk bezoek op leerlingen kan hebben; er moet dus een stevige plaats voor verwerkende nabesprekingen worden ingeruimd. Met name in Duitsland is daar veel over gepubliceerd. In het Duitse onderwijs is sinds de jaren zeventig een belangrijke plaats voor de Holocaust ingeruimd, veel scholen hebben nabijgelegen herdenkingsoorden geadopteerd, onderhouden die en gebruiken ze voor lesprojecten. Tengevolge van de taalbarrière vinden die pedagogische en didactische publicaties echter zelden hun weg naar Nederlandse docenten.

Dankzij het in Wenen gevestigde *European Union Agency for Fundamental Rights* (FRA) kan die informatieachterstand nu worden ingelopen. Met de publicatie van *Excursion to the past, teaching for the future* stelt FRA een nuttig, Engelstalig handboek(je) voor de docent beschikbaar (gratis als pdf-bestand te downloaden via www.fra.europa.eu). Het bevat veel didactische tips, allemaal direct toepasbaar, is duidelijk over de risico's die dreigen en bovendien biedt het een vruchtbaar kader omdat het fundamentele mensenrechten als uitgangspunt en context neemt. Overigens maakt dit handboekje deel uit van een breder project. Raadpleeg de FRA-website voor meer informatie en meer aanbod van didactische hulpmiddelen. ◀

Wilt u op dit artikel reageren, stuur dan een e-mail naar: h.vanderheijde@maatschappijenpolitiek.nl.

Ook als u niet van plan bent een dergelijke excursie te ondernemen, maar wel de Holocaust in uw lessen aan de orde stelt, is het handboekje aanbevelenswaardig. Overigens tipte een collega van Hans van der Heijde hem over de mogelijkheid een dergelijke excursie virtueel te doen, via Google Earth en websites van en over de te virtueel te bezoeken plaatsen. Ook het FRA-handboekje (te downloaden via www.fra.europa.eu) geeft een aantal internetadressen.

Lesmateriaal

Een goede voorbereiding is het halve werk

In het onderwijs wordt een hoofdstuk meestal afgesloten met een toets. De meeste docenten zullen als voorbereiding op de toets een oefentoets maken. Christine Elout heeft het gehad met de oefentoetsen. Ze ging op zoek naar meer activerende werkvormen voor het herhalen van de lesstof.

Samenvatten

Voor het leren van Maatschappijleer moeten leerlingen kunnen samenvatten. Helaas is samenvatten geen aangeboren vaardigheid. Wanneer de eerste toets in de agenda's staat, is het daarom slim een les aan samenvatten te besteden. Kopieer een paragraaf die voor de toets moet worden geleerd. Laat iedere leerling in elke alinea van de gekopieerde paragraaf één kernzin onderstrepen. Laat de klas in kleine groepen van vier leerlingen bespreken welke zinnen zij hebben onderstreept. Zijn er naast de kernzinnen nog andere zinnen die belangrijke informatie bevatten? Tot slot maken de leerlingen van de onderstreepte zinnen een samenvatting waarbij ze zoveel mogelijk hun eigen woorden gebruiken.

Samenvatten zonder samenvatting

Er zijn meer manieren om een tekst samen te vatten. Zo werkt voor sommige leerlingen beeld beter dan tekst. Laat leerlingen bijvoorbeeld in kleine groepen een collage over een bepaalde paragraaf maken en deze collages aan elkaar presenteren. Ook kan worden ingezoomd op de begrippen in de tekst en kunnen de leerlingen een begrippenpuzzel maken. De docent kan ook een woordzoeker maken (zie pagina 23). Zet onder de woordzoeker niet de begrippen die ze moeten opzoeken, maar de omschrijvingen van de begrippen. De begrippen moeten ze vervolgens uit de woordzoeker halen en achter de omschrijving zetten. Hetzelfde principe kan ook worden toegepast in kruiswoordraadsels. Vermijd frustrerend goochelen met de functie *tabellen* in Word, maar gebruik de puzzelmaker van Discovery Channel (<http://puzzlemaker.discoveryeducation.com>).

Een andere werkvorm om begrippen te oefenen is door leerlingen het juiste begrip bij de juiste omschrijving te laten zoeken. Dit kan door per tweetal een envelop met daarin de kaartjes te geven met de opdracht de juiste kaartjes bij elkaar te leggen. Ook kan iedere leerling een kaartje worden gegeven en de partners elkaar te laten opzoeken.

Rubriceren

Naast het kunnen onderscheiden van hoofd- en bijzaken is het belangrijk dat leerlingen verbanden tussen leerstof zien. Dit kan door de kennis te rubriceren. In het programma *Dit was het nieuws* krijgen deelnemers in de derde ronde vier foto's te zien en moeten zij achterhalen welke foto er niet bij past en waarom. Eenzelfde werkvorm is een actieve manier om de begrippen in een hoofdstuk te herhalen. Probeer het thema in ongeveer tien rubrieken samen te vatten. Elke rubriek moet uit vier begrippen bestaan, waarvan één begrip daar niet in thuishoort. Maak een powerpointpresentatie waarin per dia één rubriek wordt getoond. De leerlingen krijgen per dia ongeveer twee minuten om in tweetallen op papier te beargumenteren welk begrip niet in het rijtje thuishoort. Wanneer alle dia's voorbij zijn gekomen, worden de antwoorden klassikaal besproken.

De leerling als vragensteller

Welke vragen zou de docent over de leerstof kunnen stellen? Laat leerlingen met deze gedachte in hun achterhoofd de leerstof bekijken. De meest spectaculaire werkvorm om de gemaakte vragen te behandelen is de quiz. Laat leerlingen individueel één quizvraag over elke paragraaf bedenken. Vorm daarna kleine groepen van vier leerlingen. Elke groep moet uit hun vragen de beste vragen uitzoeken (stuur de samenstelling van de groepen zo dat elke groep een andere vraag heeft). Wanneer de quiz begint, stelt de voorzitter van het groep de vraag. Een extra spelelement is wanneer de vragensteller ook punten kan verdienen, wanneer bijvoorbeeld niemand het antwoord op de vraag weet. De quiz roept bij leerlingen groot fanatisme op en het is soms moeilijk om het enthousiasme in goede banen te leiden. Stel daarom gele kaarten in. Een leerling die zich niet aan de regels houdt, bezorgt zijn groep een gele kaart; zijn groep mag één ronde niet meespelen. Tot slot is het verstandig om bij sommige klassen het aspect van snelheid af te schaffen. Stel de vraag aan maar één groep en wanneer deze groep het niet weet, kan met de klok mee de andere groepen worden afgegaan.

Geen vragen maar antwoorden

Bij binnenkomst zijn op het bord ongeveer twintig A4'tjes met antwoorden geplakt. De klas wordt verdeeld in twee teams en elk team wijst een leider aan die voor de klas komt te staan. De teams stellen om en om een vraag waarop een A4'tje op het bord het antwoord vormt. Beide leiders moeten zo snel mogelijk het antwoord op de vraag geven door met de hand op het juiste A4'tje te tikken. Wie dat het snelst doet blijft staan. De ander wordt vervangen door een volgende leerling uit het team. Het team dat de meeste vragen juist heeft beantwoord, is de winnaar.

Doorgeefvragen

Tot slot een werkvorm die het stellen en beantwoorden van vragen combineert. Elke leerling krijgt een papier en schrijft daarop een onderwerp waarover een vraag moet worden bedacht. Het blad wordt doorgegeven aan de volgende leerling die een vraag bij het onderwerp bedenkt. De derde leerling die het blad krijgt vult het antwoord in. Aan het einde worden de vragen en antwoorden besproken. Grote betrokkenheid ontstaat wanneer de leerlingen wordt verteld dat de beste vragen in de toets zullen worden opgenomen.

Christine Elout

Voorbeeld van een woordzoeker, gemaakt met *Puzzlemaker* van Discovery.

Multiculturele samenleving

E B A F K L O K Y V X Y L B D
T I C L L O T L M I K U A P N
E J T W C H L K R D F X U U F
I T D A W W L O F E L I T Z T
T H J S N J K E N I V I O X X
A S S I M I L A T I E C C S F
R Z J E T V M F J N Ë T H C Z
G P Y L S E M I G R A N T E N
E G R Z G W A S R D S R O F Y
T G J O M A L L O C H T O O N
N W T E F I U S E N S X N K P
I B J K N E T N A R G I M M I
C Z G E A M E U Y X M G D N K
J R E R Y L P T G H A H E Y B
F M B S U B F I Q U N I M D G

1. Iemand waarvan ten minste één van de ouders in het buitenland is geboren.
2. Mensen die uit hun land zijn gevlucht omdat ze gevaar lopen.
3. Wanneer iemand heel veel van zijn eigen cultuur door de dominante cultuur vervangt.
4. Iemand waarvan beide ouders en grootouders in het binnenland zijn geboren.
5. Wanneer mensen in dezelfde situatie ongelijk worden behandeld.
6. Mensen die een land verlaten.
7. Mensen die een land binnenkomen.
8. Wanneer iemand een deel van zijn eigen cultuur bewaart.
9. Overzeese gebieden die van Nederland waren, zoals Suriname en Indonesië.
10. Het heilige boek voor de moslims.
11. Iemand die de boodschap van God aan de mensen doorvertelt.

Heeft u behoefte aan meer activerende werkvormen? Bekijk dan eens het document *Activerende werkvormen van Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (SLO)* op de website van *Maatschappij & Politiek* (www.maatschappijenpolitiek.nl).

Geknipt

Premier en voetballers voor de klas

De Onderwijsraad wil vaker politici, sporters en *lokale helden* als rolmodel voor de klas hebben en bood een advies over de inzet van *maatschappelijke voorhoedes* op scholen aan aan minister van Onderwijs Marja van Bijsterveld. Fons van Wieringen, voorzitter van de Raad: 'Dat kunnen kunstenaars zijn, sporters, rechters, directeuren, verpleegsters of de eigenaar van het loodgietersbedrijf dat bij de school om de hoek zit en dat hij met eigen handen opbouwde. Iedereen die enthousiast is en wat heeft te vertellen, is interessant zolang hij kan aansluiten bij de belevingswereld van kinderen.' Tweede Kamervoorzitter Gerdi Verbeet verzorgde op een mbo-school een lessenserie over politiek. Minister-president Mark Rutte geeft ondanks zijn drukke baan elke donderdagochtend Maatschappijleer op een vmbo-school. Voetballers van eredivisieclub Willem II bezoeken scholen in Tilburg. Ook zijn er initiatieven van verschillende beroepsverenigingen, zoals *Dokter in de klas*. Maatschappijleerdocent Lloyd Tol kent de meerwaarde van mensen-die-wat-te-

vertellen-hebben in de klas. Hij nodigt zelf regelmatig een strafrechtadvocaat uit, een officier van Justitie, een huisarts, een brandweerman: 'Ik weet ook niet alles. Die mensen kunnen veel beter over hun eigen vak vertellen.'

De inzet van deze gastdocent is ook belangrijk voor het zelfvertrouwen van scholen. Hun betrokkenheid kan de samenhang tussen maatschappij en onderwijs herstellen.

(Bron: *NRC Handelsblad*, 15 december 2010)

'Ongeveer een kwart van de leerlingen die voortijdig het onderwijs verlieten, ging in de jaren daarna toch weer naar school. Een deel van hen zal dus alsnog een startkwalificatie halen.'

'De afgelopen jaren is de voortijdige schooluitval gestaag gedaald. In 2008/2009 verlieten 43.000 jongeren tot 23 jaar het onderwijs zonder startkwalificatie. Vier jaar eerder waren dat er nog 55.000.'

(Bron: *CBS Jaarboek onderwijs in cijfers 2010*)

Geef schoolleiders een bonus, niet de leraren

Nederland heeft de ambitie om naar de top vijf van kennisnaties op te stomen. Het kabinet wil dat streven een impuls geven door leraren een prestatiebeloning toe te kennen, blijkbaar in de veronderstelling dat dan de kwaliteit van het onderwijs vanzelf verbetert. Daar zit een denkfout. Willen we echt bij de top horen dan moet er iets veranderen in de manier waarop leerlingen leren en aan de rol van de leraar.

Een docent die dertig jaar geleden voor de klas stond, zou nu zonder al te veel inwerken zijn (oude vertrouwde) rol weer snel kunnen oppakken. Blijkbaar is er de laatste decennia in de manier van werken niet veel veranderd. Wil er echt iets op scholen veranderen, dan zal de leraar moeten opschuiven van volger van een voorgeschreven methode naar maker van aansprekend en uitdagend onderwijs. De stap naar maker van onderwijs vraagt van de meeste leraren een grote mentale overstap. Die maken ze niet vanzelf, ook niet met een prestatiebeloning in het vooruitzicht. Daar is krachtig leiderschap vanuit de schoolleiding voor nodig.

Leiderschap dat is gericht op veranderen, vernieuwen, ontwikkelen en

presteren en leiderschap dat in de lerarenkamers het gesprek op gang weet te brengen over wat hedendaags leraarschap inhoudt en hoe leerlingen het best op een betekenisvolle toekomst worden voorbereid. Erkenning van vakmanschap is een groot goed voor leraren en uiteindelijk belangrijker dan een prestatiebeloning. Onderzoek wijst uit dat schoolleiders mede het verschil maken. Een bonus moet niet aan hen worden gegeven als extra salaris, maar als extra professionaliseringsmiddel. Leiderschap in scholen krijgt zo de waardering die het verdient en scholen kunnen blijven investeren in krachtig leiderschap en daarmee in de kwaliteit van ons onderwijs. (Bron: *Trouw*, 16 december 2010)

'Op de havo is het profiel Cultuur en Maatschappij sterk in populariteit gedaald. Sinds de invoering van de vernieuwde Tweede Fase zijn Wiskunde en Economie geen verplichte vakken meer in dit profiel. Aangezien één van beide vakken voor veel hbo-studies een vereiste is, kiezen havisten de laatste twee jaar eerder voor het profiel Economie en Maatschappij.'

(Bron: *CBS Jaarboek onderwijs in cijfers 2010*)

Maatschappijleer tast religieuze vrijheid aan

Seksuele voorlichting en lessen Maatschappijleer zijn een aanval op de religieuze vrijheid, stelde paus Benedictus XVI in zijn jaarlijkse toespraak tot buitenlandse diplomaten: 'Ik kan niet zwijgen over nog een aanval op de religieuze vrijheid van gezinnen in bepaalde Europese landen, die de deelname verplichten aan seksuele voorlichting en Maatschappijleer. De lessen verspreiden een visie tegengesteld aan geloof en juiste redenen'. Volgens Benedictus is dit één van de bedreigingen van de 'culturele wortels van de identiteit en sociale cohesie van vele naties'.

(Bron: *Trouw*, 11 januari 2011)

Recensie

Jelle Jolles, **Ellis en het verbreinen. Over hersenen, gedrag en educatie**, Neuropsych Publishers, Amsterdam/Maastricht, 2010, ISBN: 978-90-7557-947-5, 176 pagina's, prijs € 22,00

Ook docenten sturen breinontwikkeling

Lieke Meijs

Welke factoren bepalen individuele verschillen in schoolprestaties en cognitief functioneren? Welke verschillen in de hersenontwikkeling zijn er tussen jongens en meisjes? Welke rol speelt de omgeving en welke rol speelt de biologie in de ontwikkeling van mensen. Jelle Jolles, hoogleraar Hersenen, gedrag en educatie, en directeur van het onderzoekscentrum Learn! en het Centrum Brein en Leren, schreef er een boek over.

Het lerende brein en zijn verhouding met onderwijs krijgt de laatste jaren veel aandacht in de media. Ook *Maatschappij & Politiek* besteedde er aandacht aan: in de nummers 4 en 7 van 2008 verschenen artikelen over de vraag of het Studiehuis wel zo geschikt was voor het brein van jongeren.¹ Professor Jelle Jolles zette uiteen dat het Studiehuis geen panacee is, omdat er sprake is van grote individuele variatie in de cognitieve ontwikkeling, die met individuele patronen in hersenontwikkeling samenhangt. Zijn oratie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam daarover vormde het uitgangspunt voor zijn nieuwe boek over hersenen, gedrag en educatie: *Ellis en het verbreinen*. Het bevat een aantal losse stukken geordend rond verschillende thema's, is geschreven voor een breed publiek en biedt veel aanknopingspunten voor verder debat. Dat maakt het een goed leesbaar boek, met interessante informatie voor docenten.

Onderwijs te talig

Talentontwikkeling vanuit het perspectief van brein en leren is één van de thema's uit het boek. De natuurlijke nieuwsgierigheid zou meer moeten worden gestimuleerd in het onderwijs, anders blijft veel talent onbenut, aldus een van de stellingen van Jolles. Die ontwikkeling gaat niet vanzelf, daar is steun, sturing, inspiratie en motivatie voor nodig. Ook omdat hersenonderzoek het belangrijke nieuwe inzicht heeft opgeleverd dat hersenen pas veel later zijn volgroeid dan

tot nu toe werd gedacht. Dat is pas na het twintigste levensjaar het geval en bij de meeste jongens nog wat later dan bij de meeste meisjes.

Als een belangrijke stimulans voor ontwikkeling ziet Jolles de aansluiting bij de natuurlijke nieuwsgierigheid, ook bij de typische jongensinteresses. Bij het doen van suggesties voor onderwerpen voor een profielwerkstuk zou hier bijvoorbeeld al rekening mee kunnen worden gehouden, kan hieruit worden geconcludeerd.

Om bij kinderen talenten te ontwikkelen is het van belang informatie goed gedoseerd aan te bieden en kinderen de vaardigheid te leren om relevante brokken informatie aan elkaar te koppelen. Hierbij is een grote rol weggelegd voor hogere cognitieve functies zoals generaliseren, categoriseren en abstraheren; functies die zich vooral in de tienerjaren ontwikkelen. Jolles is van mening dat het onderwijs de laatste twintig jaar té talig is geworden en dat dat ten koste van het visueel ruimtelijk aspect is gegaan.

Stilzitten

Jolles wil graag dat wetenschappelijke inzichten over de neuropsychologische ontwikkeling van kinderen worden toegepast in onderwijs en opvoeding, zoals de kennis over verschillen tussen jongens en meisjes; een ander thema uit het boek. Docenten moeten weten dat kinderen zich verschillend ontwikkelen, betoogt Jolles. Er zijn kinderen die in schools presteren vóór liggen op de rest en er zijn kinderen die achter liggen bij het gemiddelde. De prestatie op zeker moment is geen maat voor het eindniveau dat het kind zal bereiken. Dat eindniveau wordt in hoge mate bepaald door sturing en inspiratie tijdens het rijpingsproces van het brein.

Een van de wetenschappelijke inzichten waar het onderwijs volgens Jolles meer rekening mee zou moeten houden is dat de meeste jongens - en sommige meisjes - vanaf 7 jaar motorisch actiever worden, omdat hun spieren en skeletstelsel zich dan snel ontwikkelen. Het brein heeft daar bij veel kinderen nog niet voldoende controle over. De beweeglijkheid is dan ook vaak ongestuurd. Van deze kinderen eisen om stil te zitten, bezorgt hen een gevoel van

afwijzing, nu juist omdat zij hiertoe nog niet goed in staat zijn. Beter is het voor deze kinderen maar een beperkte tijd (15 à 20 minuten) van hen te vragen om stil op een stoel te werken en ze daarna de gelegenheid te geven de motorische onrust 'van zich af te schudden'.

Leermethoden

De verschillen tussen kinderen in ontwikkeling en aanleg vraagt van het onderwijs ook om meer variatie in leermethoden. Als een leerling met de gebruikte methode de stof niet geleerd krijgt, hoeft het nog geen slecht lerende leerling te zijn, maar zou een andere methode moeten worden aangereikt. Soms wordt geklaagd dat voor jongens het onderwijs té talig is geworden. Een andere methode, gericht op meer complex-visuele informatieverwerking kan hierbij helpen. Jongens hebben er recht op hun ta-

lenten optimaal te kunnen ontplooiën. Het drukke, onderzoekende gedrag van jongens heeft de samenleving later ook nodig: mensen die uitvindingen doen, ondernemend zijn en een bedrijf opzetten.

Om te voorkomen dat het onderwijs te maken krijgt met een groeiende groep slecht presterende jongens, zou het onderwijs volgens Jolles meer structuur en begeleiding aan jongens moeten bieden en de leerstof meer moeten visualiseren. Docenten zouden meer handvatten aangereikt moeten krijgen om jongens te boeien.

Adviezen

Hopelijk zullen er in de toekomst op basis van het onderzoeksprogramma *Brein, leren* nog veel meer gerichte adviezen zijn te geven. De Commissie Hersenen en Leren houdt zich al enige jaren bezig met onderzoeksvraagstellin-

gen die in de praktijk van het onderwijs zouden moeten worden bestudeerd. De commissie onderkent zes domeinen: individuele verschillen in cognitief functioneren, cognitief versus sociaal leren in de adolescentie, abstract denken, rekenen, wiskunde en de bètavakken, motivatie processen en leerattituden, leerproblemen en levenslang leren. Met de uitgebreidere domeinbeschrijvingen en onderzoeksvraagstellingen (zie www.hersenenleren.nl) wordt ook beoogd een wetenschappelijke inspiratie te geven aan praktijkprofessionals, docenten, docenten in opleiding, studenten en scholieren.

Noot

1. De adviezen zijn ondermeer terug te vinden op de website van *Maatschappij & Politiek*: <http://www.maatschappijenpolitiek.nl/Archief-M-P/2008>.

(advertentie)

Website Maatschappij & Politiek vernieuwd!

De website www.maatschappijenpolitiek.nl is vernieuwd! De website heeft een nieuw kleurtje en een overzichtelijkere indeling. Daarnaast vindt u vanaf nu op onze website:

- De jaargangen 2004-2008 in zijn geheel online en doorzoekbaar op trefwoord
- Uitgebreide versies van een aantal artikelen uit het blad
- Lesmateriaal geordend op onderwerp

(advertentie)

A graphic advertisement for Twitter. It features a large white Twitter bird icon on a blue background. In the top left corner, there is a small blue square with a white Twitter bird icon. The text is in white and blue. At the bottom right, the word 'twitter' is written in its characteristic blue, rounded font with a white outline.

Volg ons op Twitter

Voor meer informatie over het Huis voor democratie en rechtsstaat, informatie over maatschappijleer, Maatschappij & Politiek, Scholierenverkiezingen, www.politiekindex.nl, www.politiekhoezo.nl en Wegwijs op het gemeentehuis, kunt u tegenwoordig ook terecht op twitter. www.twitter.com/wegwijspolitiek

twitter

Profiel- en sectorwerkstukwedstrijd 2011

De NVLM organiseert dit jaar een profielwerkstukwedstrijd én een sectorwerkstukwedstrijd. Voor het eerst kunnen ook vmbo-sectorwerkstukken voor het vak Maatschappijleer 2 worden ingestuurd! De beste profiel- of sectorwerkstukken, (deels) geschreven voor het vak Maatschappijleer 2 of Maatschappijwetenschappen, maken weer kans op een hoge prijs: een goed diner met een prominente Nederlander, bovenop de Euromast. Daar kunnen de winnaars, op 185 meter hoogte, de maatschappij van bovenaf bezien en praten over hun profiel- of sectorwerkstuk. Een jury van docenten en sociale wetenschappers beoordeelt de werkstukken van havo- en vwo-leerlingen. De werkstukken van vmbo-leerlingen worden beoordeeld door een jury die bestaat uit lerarenopleiders van de tweedegraads opleidingen.

Op www.nvln.nl/wedstrijd vindt u de deelnameformulieren. Stuur het havo- of vwo-werkstuk van uw leerling(en) naar: profielwerkstuk@nvln.nl. Het vmbo-werkstuk stuurt u naar: sectorwerkstuk@nvln.nl. U kunt ook meerdere werkstukken insturen. Vmbo-werkstukken kunnen ook worden ingezonden als deze door leerlingen bij een ander vak of een andere docent zijn gemaakt, maar wel een duidelijk maatschappijleerthema kennen. De werkstukken kunnen tot 1 april worden ingestuurd!

De wedstrijd wordt georganiseerd door de NVLM met steun van: Vrije Universiteit Amsterdam, Erasmus Universiteit Rotterdam, Universiteit Utrecht, Universiteit Leiden, Rijksuniversiteit Groningen, Hogeschool van Amsterdam, Hogeschool INHolland, Fontys Lerarenopleiding Tilburg en Hogeschool Rotterdam.

Examenbundel Maatschappijwetenschappen (en Maatschappijleer 2)

Wilt u uw leerlingen extra ondersteuning en oefening bieden voor het centrale examen Maatschappijwetenschappen en daarmee een hogere slagingskans? Bestel dan nu de *Examenbundel Maatschappijwetenschappen*. Er is een versie voor havo en een versie voor vwo. De bundel is geschreven door Jan Vis, voormalig vakdidacticus Maatschappijleer aan de Rijksuniversiteit Groningen. De bundel kost €12,95 en is te bestellen via de website van de uitgever ThiemeMeulenhoff. Inmiddels wordt ook gewerkt aan een examenbundel Maatschappijleer 2 voor het vmbo!

Kennisbasis maatschappijleer

De afgelopen jaren is veel energie gestoken in de ontwikkeling van een kennisbasis voor de hbo-lerarenopleidingen. Maatschappijleer heeft daar uiteraard ook aan deelgenomen. Er zijn afspraken gemaakt over de kennis en competenties waarover afgestudeerde leraren moeten beschikken. De gezamenlijke kennisbasis is een garantie dat nieuwe leraren, onafhankelijk van de opleiding die ze volgden, aan de behoeften van het werkveld voldoen. U vindt de kennisbasis voor de bachelorfase op www.kennisbasis.nl. Op basis van deze lijst van kennis en competenties worden momenteel gezamenlijke toetsen voor de lerarenopleidingen ontwikkeld, die door een onafhankelijk instituut voor toetsontwikkeling worden gevalideerd. De kennisbasis voor de hbo-masteropleiding is zo goed als klaar en zal in de komende maanden worden gepubliceerd. In afwijking van de bacheloropleiding zullen hiervoor geen kennistoetsen worden ontwikkeld. De kennisbasis is niet alleen van belang voor de opleidingen, maar ook een mooi referentiepunt voor zittende docenten Maatschappijleer.

Bestuurswisselingen

Deze Maatschappij & Politiek verschijnt

vlak na de jaarvergadering van de NVLM. Rob van Otterdijk treedt tijdens die jaarvergadering af als bestuurslid. Rob heeft een lange staat van dienst in het NVLM-bestuur. In het huidige bestuur heeft Rob acht jaar meegedraaid, maar hij was ook in de twintigste eeuw al veelvuldig actief als NVLM-bestuurslid. Het bestuur bedankt Rob hartelijk voor zijn inzet voor het vak en zijn prettige aanwezigheid in menig bestuursvergadering. Ook een andere verandering in het bestuur zal na de jaarvergadering zijn beslag krijgen: Felix van Vugt volgt Coen Gelinck op als secretaris. Coen vervangt op zijn beurt Felix als vice-voorzitter. Op de jaarvergadering draagt het bestuur daarnaast Ruth Esselink en Hetty Schepers voor als nieuwe bestuursleden. Met Ruth en Hetty zijn het mbo en het vmbo weer goed vertegenwoordigd in het bestuur. Daarnaast zijn er nog drie aspirant-bestuursleden die dit bestuursjaar gebruiken om te kijken of het bestuurswerk iets voor hen is. In de volgende *Maatschappij & Politiek* zal onderstaande adressenlijst er dus iets ander uitzien.

Coen Gelinck

NVLM-bestuur

Hans Teunissen, voorzitter

telefoon: 06-28125692

e-mail: hansteunissen@nvln.nl

Felix van Vugt, vice voorzitter

e-mail: felixvanvugt@nvln.nl

Coen Gelinck, secretaris

Nieuwe Prinsengracht 78 II

1018 VV Amsterdam

telefoon: 06-40755812

e-mail: coengelinck@nvln.nl

Tom Stroobach, penningmeester

telefoon: 0320-249481

e-mail: tomstroobach@nvln.nl

Arthur Pormes

e-mail: arthurpormes@nvln.nl

Ingrid Faas, ledenadministratie

e-mail: ingridfaas@nvln.nl

Rob van Otterdijk

e-mail: robvanotterdijk@nvln.nl

Patricia Leenders

e-mail: patricialeenders@nvln.nl

Ruth Esselink, aspirant-bestuurslid

e-mail: ruthesselink@nvln.nl

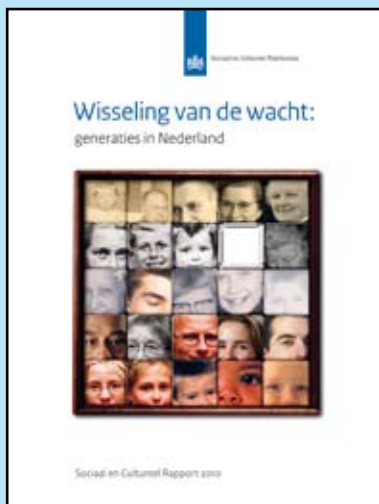
www.nvln.nl

Girorekening NVLM: 1889654

Gesignaleerd

Generaties in Nederland

Ineens is het onderwerp van debat geworden: generaties, hoe zij zich van elkaar onderscheiden en zich tot elkaar verhouden. De jongste generatie wordt nu eens tot patatgeneratie afgewaardeerd, dan weer als generatie Einstein geprezen. Er is een verloren generatie en een stille generatie. De babyboomgeneratie wordt verweten geen plaats voor jongere generaties te willen maken en bovendien wel erg goed voor zichzelf en een comfortabel pensioen te hebben gezorgd; ten koste van hun kinderen en kleinkinderen.

Zijn generaties echt zo duidelijk van elkaar te onderscheiden en is er opnieuw, zoals in de jaren zestig, sprake van een generatiekloof? Het *Sociaal en Cultureel Rapport 2010* brengt in kaart hoe de generaties in gezinnen en families zich ten opzichte van elkaar verhouden. Doen de kinderen het financieel en maatschappelijk beter of juist slechter dan hun ouders? Wat geven ouders hun kinderen mee aan sociaal en cultureel kapitaal? In hoeverre helpen en steunen de generaties in familieverband elkaar? Is er wel een scherpe scheiding tussen de generaties aan te brengen? De uitgave *Wisseling van de wacht* van het Sociaal en Cultureel Planbureau biedt een verrassend, vaak ontvullend en soms ook onthutsend beeld van de generaties in Nederland.

Meer informatie: www.scp.nl.

ADHD

De kleinkunstacteur Jochanan Westra 'haalt niet uit het leven wat erin zit'. Misschien heeft hij wel een stoornis, 'zoiets als ADHD'. In *DRUK*, een film over ADHD, begint hij een tragikomische zoektocht naar de zin en onzin van deze stoornis en vooral naar de manier waarop hij er persoonlijk mee om wil gaan. Jochanan's zoektocht wordt afwisselend getoond door gesprekken met zijn psychiater, door persiflages op de zoektocht tijdens een theater-repetitie ter voorbereiding op zijn nieuwe one-man show en door beelden uit zijn gewone leven. Ten slotte komen zoektocht, theaterrepetitie en het dagelijkse leven bij elkaar en vindt Jochanan zijn eigen originele oplossing voor zijn druk zijn. De DVD bevat tevens een instructiefilm over ADHD. Meer informatie: www.docudvd.nl.

Scholen voor burgerschap

Wat willen scholen jongeren over burgerschap leren, welk beleid ontwikkelen ze daartoe, welke pedagogisch-didactische strategieën hanteren ze en wat is in de praktijk effectief gebleken? Belangrijk is dat scholen een grote mate van vrijheid hebben in de invulling van burgerschap. De burgerschapsactiviteiten van een school zijn daardoor minder zichtbaar, met als mogelijk gevolg een vertraging van een brede invoering van deze educatie in het onderwijs. Aan de hand van de bevindingen concluderen de auteurs van het boek *Scholen voor burgerschap* dan ook dat de resultaten - zowel in het primair als voortgezet onderwijs - verbeterd kunnen worden. Onder andere door scholen een gemeenschappelijk kerncurriculum voor burgerschapsvorming en aansprekende praktijkvoorbeelden bieden. En door meer evaluatie-instrumenten te gebruiken.

In het boek *Scholen voor burgerschap* is de balans opgemaakt van vier jaar Alliantie Scholenpanels Burgerschap, die activiteiten ontwikkelt en evalueert op het terrein van burgerschapsvorming op scholen sinds de wettelijke invoering ervan in 2006. Meer informatie: www.maklu.nl.

**Het komende nummer van
Maatschappij & Politiek
verschijnt op 28 maart**

Maatschappij & Politiek

is een uitgave van het Instituut voor Publiek en Politiek. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleiden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

Redactie

Bas Banning, Wolter Blankert, Radboud Burgsma, Christine Elout, Coen Gelinck, Hans van der Heijde (hoofdred.), Lieke Meijs, Hessel Nieuwelink, Gerard van Rossum, Anique ter Welle, Jeff Peck (correspondent New York, VS).

Eindredactie

Maarten Cras

Vormgeving

Addy de Meester

Omslagfoto

Lizzy Kalisvaart

Druk

Drukkerij Haasbeek

Uitgever

Instituut voor Publiek en Politiek,

Prinsengracht 915

1017 KD Amsterdam

telefoon 020 521 76 00

e-mail: uitgeverij@publiek-politiek.nl

Redactiesecretariaat

Instituut voor Publiek en Politiek

Prinsengracht 915

1017 KD Amsterdam

telefoon 020 521 76 00

e-mail menp@publiek-politiek.nl

www.maatschappijenpolitiek.nl

Abonnementenprijs M & P 2010

€46,50 per jaar. Studenten €39,70. Scholen

en instellingen €50,90. M & P verschijnt acht keer per jaar. Losse nummers €6,20 (exclusief verzendkosten).

Nieuwe abonnementen

Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan na ontvangst van het abonnementsgeld. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Abonnementen kunnen ook worden aangegaan met terugwerkende kracht. Dit is echter afhankelijk van de voorraad oude nummers. Aanmelding van nieuwe abonnees bij de uitgever.

Beëindiging abonnement

Opzegging schriftelijk tot 1 december van het lopende abonnementsjaar.

Auteursrecht

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingenmateriaal, indien dit geschiedt zonder winstoogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

Advertenties

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl.

Of op aanvraag bij de uitgever, telefoon 020 5217600.

Kopij en mededelingen

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

ISSN 1566-1555

(advertentie)

De Haagse Tribune breidt uit!

Er is nu plaats voor meer klassen per dag.
Breng nog dit schooljaar bezoek aan:

DE HAAGSE TRIBUNE

Bekijk de programma's en schrijf snel in!

www.dehaagsetribune.nl

De Haagse Tribune is een educatief programma
rond het Binnenhof voor het voortgezet onderwijs.

Deelname is gratis!

De Haagse Tribune is een onderdeel van het
Huis voor democratie en rechtsstaat.

Scholierenverkiezingen Provinciale Staten

Het Instituut voor Publiek en Politiek organiseert voorafgaand aan de Provinciale Statenverkiezingen voor de 19e keer de landelijke Scholierenverkiezingen. Van donderdag 24 februari 8:00 uur tot dinsdag 1 maart 16:00 uur zullen weer tienduizenden middelbare scholieren en studenten uit het mbo hun stem uitbrengen. Deelname is gratis. Aanmelden kan tot 24 februari!

Hoe werkt het?

U kunt zich gratis inschrijven via de website www.scholierenverkiezingen.nl.

Na aanmelding krijgt u een inlogcode voor de website met de digitale oproepkaarten. Van donderdag 24 februari 8:00 uur tot dinsdag 1 maart 16:00 uur kunnen uw leerlingen stemmen via www.scholierenverkiezingen.nl. De uitslagen worden digitaal verwerkt.

Dinsdagmiddag 1 maart kunt u op de website alle uitslagen vinden. De uitslag van uw eigen school kunt u dan vergelijken met de landelijke uitslag, maar ook bijvoorbeeld met de uitslagen van scholen in uw regio.

Waarom meedoen?

Scholierenverkiezingen zijn een uitgelezen kans om de provinciale verkiezingen bij uw klas onder de aandacht te brengen. Het zijn belangrijke verkiezingen omdat ze ook de samenstelling van de Eerste Kamer bepalen. Centrale vraag: kan het kabinet-Rutte in de nieuwe Eerste Kamer op een meerderheid rekenen? U kunt deze verkiezingen koppelen aan een schoolbezoek van Statenleden, een politieke markt of een jongerendebat.

MENSENRECHTEN IN DE KLAS

Docentendag over
mensenrechteneducatie
op locatie

Docenten en docenten in opleiding: Anne Frank Stichting, Amnesty International en Movies that Matter nodigen u van harte uit voor de docentendag 'Mensenrechten in de klas' op 15 april. Speciaal voor het voortgezet onderwijs ontwikkelden deze drie organisaties lesmateriaal over mensenrechten. In workshops kunt u met dit materiaal kennismaken en krijgt u informatie over de manier waarop het in de klas kan worden gebruikt. Na de workshop is er gelegenheid tot een bezoek aan het Anne Frank Huis.

De workshop over materiaal van de Anne Frank Stichting is in het Anne Frank Huis, Prinsengracht 267 in Amsterdam.

De workshops van Amnesty en Movies that Matter zijn in het nabijgelegen Amnesty-huis, Keizersgracht 177 in Amsterdam.

OPGEVEN: noteer uw opgave vóór 1 april op www.amnesty.nl/docentendag.

De docentendag wordt u **gratis** aangeboden.

PROGRAMMA

15 april 2011

Tijd

10.30-10.45

10.45-11.00

11.00-12.30

12.30-13.30

13.30-15.00

15.00-15.30

15.30-16.30

Onderdeel

Inloop met koffie en thee

Welkomstwoord

Workshop ronde 1: Workshop Anne Frank Stichting of Workshop Amnesty International of Workshop Movies that Matter

Lunch

Workshop ronde 2: Workshop Anne Frank Stichting of Workshop Amnesty International of Workshop Movies that Matter

Evaluatie

Mogelijkheid tot bezoek Anne Frank Huis

Meer informatie: j.fluitsma@amnesty.nl

Maatschappij & Politiek zoekt ter aanvulling van het redactieteam

Een redacteur (v/m) die werkzaam is als docent maatschappijler, bij voorkeur op het vmbo

De werkzaamheden bestaan onder meer uit:

- Schrijven van artikelen
- Participeren in redactievergaderingen (6 x per jaar)
- Contacten leggen en onderhouden met externe auteurs
- Meedenken over de inhoud en de koers van het blad
- Beoordelen en becommentariëren van artikelen

Een beeldredacteur (v/m) die affiniteit heeft met maatschappijler

De werkzaamheden bestaan onder meer uit:

- Zoeken van foto's en illustraties bij artikelen
- Overleg met eindredacteur en vormgever over het aan te leveren beeldmateriaal
- Participeren in redactievergaderingen (6 x per jaar)
- Meedenken over de inhoud en de koers van het blad

Een redactiesecretaris (v/m) die affiniteit heeft met maatschappijler

De werkzaamheden bestaan onder meer uit:

- In overleg met de hoofdredacteur reageren op e-mails met vragen en verzoeken van redactieleden of externe auteurs
- Notuleren redactievergaderingen (6 x per jaar)
- Opstellen agenda redactievergaderingen in overleg met de hoofdredacteur
- Meedenken over de inhoud en de koers van het blad

De functie van redactiesecretaris kan eventueel gecombineerd worden met die van redacteur of beeldredacteur.

Heeft u belangstelling voor deze interessante functies?

Stuur voor 1 maart een reactie naar vacatures@maatschappijenpolitiek.nl.

Redactieleden krijgen een onkostenvergoeding.